

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«РОЗВИТОК СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ»**

Виконала: студентка 4-го року навчання,

Спеціальності

072 Фінанси, банківська справа та
страхування

Печковська Мар'яна Сергіївна

Керівник: Бридун Є.В.

кандидат економічних наук, доцент.

Рецензент Подолець Р.З.

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____ Донкоглова Н.А.

«____» _____ 2022 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ.	7
1.1. Сутність, роль та значення споживчого кредитування.....	7
1.2. Види споживчого кредитування та фактори його формування.....	12
1.3. Нормативно-правові основи споживчого кредитування.....	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	24
2.1. Дослідження показників розвитку банківського кредитування домогосподарств в Україні.....	24
2.2. Аналіз сучасного стану ринку споживчого кредитування населення.	32
2.3. Проблеми функціонування ринку споживчого кредитування в Україні.....	39
РОЗДІЛ 3. НАПЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ БАНКІВ.....	48
3.1. Зарубіжний досвід міжнародних організацій.....	48
3.2. Прогнозування попиту на споживчі кредити та розробка моделі.....	52
3.3. Пропозиції щодо розвитку ринку споживчого кредитування фізичних осіб.....	57
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
Додаток А.....	80
ДОДАТОК Б.....	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Населення давно зрозуміло всі переваги споживчого кредиту і відносно активно користується цією пропозицією. Вартість товару, реалізованого в кредит, негайно і повністю відшкодовується банком господарської організації, тобто, процес продажу товару в розстрочку практично нічим не відрізняється від звичайної господарської операції. На цьому банк отримує великий прибуток. Фізична особа після встановленого терміну відшкодовує йому суму, яку банк витратив на оплату вартості товару. Подати заявку на позику сьогодні відносно легко. Кредитний спеціаліст оцінює кредитоспроможність позичальника на основі інформації в анкеті. Переваги споживчого кредиту очевидні:

- можливість отримати речі, які без кредиту довелося б довго чекати або були б недоступні;
- можна робити покупки на власний розсуд;
- набагато безпечніше здійснити платіж між банком та організацією або надати клієнту одноразові кошти;
- кредит дозволяє оплатити непередбачені термінові витрати (ремонт автомобіля, квартири, витрати на відрядження);
- сума погашення кредиту фіксована і не залежить від валютних коливань та інфляції;
- час від вибору товару та подання документів до отримання товару становить від однієї до двох годин, але не більше трьох-чотирьох днів;
- чим вища сума вкладу і менший термін кредиту, тим менше зростання ціни товару за рахунок сплати відсотків;
- щомісячне погашення кредиту рівними частинами в обрані клієнтом дати;
- можливість автоматичного зняття коштів з поточного рахунку для погашення кредиту;

- знижки та допомога в отриманні страховки (наприклад, при купівлі автомобіля в кредит);
- легкість планування сімейного бюджету завдяки рівним часткам платежів, що спрощує рішення про покупку товару в кредит;
- можливість придбати додаткові товари в кредит (наприклад: пральну машину, холодильник, кухонний комбайн, мікрохвильову піч та пилосос) з мінімальними витратами для сімейного бюджету.

Мета роботи – дослідження процесу споживчого кредитування в Україні.

Для досягнення мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- сутність, роль та значення споживчого кредитування
- види споживчого кредитування та фактори його формування;
- дослідження показників розвитку банківського кредитування домогосподарств в Україні;
- проблеми функціонування ринку споживчого кредитування в Україні;
- зарубіжний досвід міжнародних організацій;
- прогнозування попиту на споживчі кредити та розробка моделі;
- пропозиції щодо розвитку ринку споживчого кредитування фізичних осіб.

Об'єкт дослідження – функціонування банків у сфері споживчого кредиту в Україні в сучасних умовах.

Предмет дослідження – економічні відносини, що виникають із споживчого кредиту.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою є наукові роботи вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кредитної теорії та банківської справи. Використовуються загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: абстрактно-логічний - для аналізу наукової літератури, теоретичних спільностей, висновків про природу споживчого кредиту та його вплив на соціально-економічну сферу; декомпозиції – розкривають цілі та

завдання дослідження; порівняльний – визначення впливу фінансової глобалізації на розвиток споживчої заборгованості;

Інформаційна база досліджень: законодавчі та нормативні акти, що встановлюють методичну базу та регламентують діяльність банків із кредитування фізичних осіб, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, Спілки банків України, офіційні повідомлення. Банки України, МВФ, Світовий банк, Інтернет-ресурси.

Робота містить: вступ, 3 розділи, висновок, список використаної літератури та додатки.

В першому розділі на підставі теоретичних досліджень аналізуються види, класифікація, сутність, роль, значення та нормативно-правові основи споживчого кредитування та фактори їх формування.

В другому розділі проведено аналіз показників розвитку банківського кредитування домогосподарств і сучасного стану ринку споживчого кредитування населення, виділені основні проблеми. Також наведена динаміка кредитного портфеля банків України, обсяги наданих кредитів та сумарні активи банків України.

В третьому розділі на підставі проведених теоретичних досліджень та аналізу сучасного стану пропонуються напрями удосконалення споживчого кредитування, також наводиться зарубіжний досвід міжнародних організацій та прогнозується попит на споживчі кредити.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

1.1. Сутність, роль та значення споживчого кредитування

Інфраструктура кредитних відносин з населенням призначена для забезпечення розвитку процесів споживчого кредитування, тобто задоволення потреб населення у сфері кредитних ресурсів.

Незважаючи на високий кількісний та якісний розвиток ринку споживчого кредиту в Україні, у вітчизняній науковій літературі досі тривають дискусії щодо природи споживчого кредиту.

Багато західних дослідників використовують найбільш стисле визначення поняття «споживчий кредит». Зокрема, Е. Рейд та Р. Коттер дотримуються думки, що «споживчий кредит призначений для фінансування кінцевого споживача» [1, с. 347].

Сучасні дослідники М.Л. Дьяконова, Т.М. Ковальова та Т.Н. Кузьменко визначає споживчий кредит як «економічні відносини між кредитором і позичальником щодо надання кредиту кінцевому споживачеві. Фізичні особи виступають боржниками, банки є кредиторами» [2, с. 89].

Відмінною рисою цього визначення є те, що автори значно скоротили сферу споживчого кредиту, виключивши небанківські фінансово-кредитні установи. Крім того, у цьому визначенні не визначено призначення споживчих кредитів, а отже, незрозуміло, чи можна включати кредити на купівлю, ремонт та будівництво житла до споживчих кредитів.

Інший дослідник О.І. Лаврушин стверджує, що «споживчі кредити – це будь-які види позик, які надаються населенню, у тому числі кредити на придбання товарів тривалого користування, іпотека, кредити на невідкладні потреби тощо [3, с. 47]. У цьому визначенні, на відміну від попереднього, споживчий кредит включає також іпотеку, що, як ми покажемо нижче, не зовсім коректно.

Г. Н. Белоглазова визначає споживчий кредит як «особливу форму кредиту, що полягає у погашенні населенням при купівлі товарів тривалого користування. Його надають торгові компанії та спеціалізовані фінансові компанії» [4, с. 208]. Слід зазначити, що це визначення є явно прогресивним у частині, де згадуються спеціалізовані фінансові компанії.

Крім наведених визначень, загальним недоліком усіх наведених визначень є ототожнення споживчого кредиту та товарного кредиту. Однак ця точка зору не зовсім вірна.

Тому ми дійшли висновку, що споживчий кредит передбачає відносини між фізичними особами та фінансовими установами (як банківськими, так і небанківськими) і не може надаватися у товарній формі.

Окрім розбіжностей щодо визначення споживчого кредиту, сучасні дослідники ще не дійшли згоди щодо призначення споживчого кредиту. Тому ряд авторів вважає, що до групи споживчих кредитів входять як кредити на будівництво, ремонт і придбання житла, так і кредити на покриття поточних витрат на споживання. Г. С. Панова трактує споживчий кредит як кредит для всього населення, без відносно конкретної мети кредиту [6, с. 30].

Інші автори, наприклад З.Л. Гаріпов і А. А. Белов розглядають іншу точку зору і більш вузько трактують споживчий кредит як кредит, залучений виключно для придбання споживчих товарів і послуг з метою їх подальшого непродуктивного споживання [7]. При цьому в окрему категорію автори виділяють кредити, надані на будівництво та придбання житла. Зрозуміло, що ця різниця впливає із західного розуміння того, як банки надають іпотеку приватним особам для покупки або будівництва будинків. Така іпотека має інші фактори ризику та інші умови кредитування, ніж споживчі кредити.

З. Л. Гаріпова та А. А. Белова правильна. Різниця між кредитом на купівлю, ремонт або будівництво житла, з одного боку, і на купівлю споживчих товарів і послуг, з іншого боку, дозволяє належним чином керувати ризиками щодо цих двох видів кредиту і диверсифікує споживчі покупки товарів і

домашніх господарств, супутні послуги, їх основні умови, а отже, більш ефективно управління основними параметрами даного виду кредиту.

Водночас пропонуємо розглянути трактування сутності споживчого кредиту, викладене в працях З.Л. Гаріпова та А.А. Белова [11-14].

По-перше, споживчий кредит може надаватися не лише комерційними банками, а й іншими небанківськими фінансово-кредитними установами, наприклад, торговими компаніями (коли йдеться про комерційний кредит) або заставою. Безсумнівно, що комерційні банки є провідними установами на ринку споживчого кредиту в сучасній економіці, а банківська справа — найпоширенішою формою кредитування населення. У певні періоди (як правило, кризові), однак, на перший план виходять і інші, небанківські форми кредитування, які впроваджують кредитні спілки, лихварі тощо.

По-друге, ми пропонуємо обмежити надання споживчих кредитів не лише як кредитів, які залучають купівлю споживчих товарів і послуг для їх подальшого невиробничого споживання. Метою споживчого кредиту також може бути покриття короткострокового дефіциту особистого бюджету фізичної особи, наприклад, покриття потреби в терміновому погашенні боргу готівкою тощо.

Таким чином, споживчі позики – це кредити, які надаються банками та іншими кредитними установами приватним домогосподарствам для придбання споживчих товарів і послуг, пов'язаних із домашніми господарствами, а також для покриття короткострокового дефіциту домогосподарств.

Важливе місце в національній кредитній системі займає споживчий кредит. У цьому контексті особливого значення набуває проблема розміщення споживчого кредиту в інфраструктурі роздрібного кредитування.

Сучасні дослідники С.В. Федоров та К. І. Федоров класифікували систему роздрібного кредитування на банківську та небанківську підсистеми [8]. При цьому в установах небанківського споживчого кредиту автори розрізняють кредитні споживчі кооперативи, ломбарди (та їх різновиди, особливо

автоломбарди), житлові кооперативи, розстрочку чи лізинг транспортних засобів.

Цю класифікацію не можна охарактеризувати як повну та поглиблену, оскільки автори обмежилися аналізом підсистеми небанківського споживчого кредиту. Крім того, виходячи з цієї класифікації, незрозуміло, які критерії використовуються для виключення окремих форм небанківського кредитування. Нарешті, ми не можемо погодитися на віднесення лізингу до однієї з форм небанківського кредитування, оскільки це суперечило б чинному законодавству України, в якому до клієнтів лізингових компаній зараховуються лише юридичні та фізичні особи.

Більш детальну й адекватну класифікацію форм споживчого кредиту містять у працях І.М.Шора [9]. Таким чином, організаційна структура роздрібної кредитної системи представлена двома підсистемами – банківською та парабанківською. Банківську підсистему представляють неемісійні банки — комерційні банки, що спеціалізуються на кредитуванні населення.

Другу підсистему кредитної інфраструктури складають спеціалізовані кредитно-фінансові установи (до яких автор відносить фінансові корпорації, кредитні спілки, кредитні спілки, товариства та спілки, взаємні кредитні спілки) та поштові ощадні каси. На відміну від комплексних послуг роздрібного кредитування, що надаються банківськими установами, Шор орієнтується або на обслуговування конкретного типу клієнтів, або на впровадження одного або двох видів послуг роздрібного кредитування.

Представлена класифікація системи особистих кредиторів є явно прогресивною, але автор не пояснює причину та принцип поділу установ парабанківської системи на спеціалізовані кредитно-фінансові компанії.

Т. А. Фролова надає більш повний перелік парабанківських установ, ніж попередні автори [10]. Крім кредитних спілок та спілок взаємних кредитів, до парабанківської підсистеми автор включив також лізингові компанії, факторингові компанії, страхові компанії, пенсійні фонди та клірингові центри. Однак ця класифікація кредитної системи включає кредитні послуги як для

фізичних, так і для юридичних осіб, і тому не може бути використана для характеристики системи споживчого кредиту.

Враховуючи вищезазначені недоліки існуючих класифікацій кредитних систем, можемо запропонувати авторський варіант класифікації кредитних організацій з населенням.

Система кредитних відносин з населенням складається з банківської та парабанківської підсистем. До банківської підсистеми входять комерційні банки, які виконують функції кредитування та акцепту для роздрібних клієнтів.

Ядром роздрібною кредитною системою є банківська підсистема. Вона домінує за обсягом і кількістю наданих послуг.

Парабанківська підсистема — це сукупність спеціалізованих фінансово-кредитних організацій, фінансових посередників, які конкурують з кредитними організаціями в банківській системі. Парабанківська підсистема роздрібною кредитування представлена небанківськими кредитними організаціями. Небанківські кредитні організації - це кредитні організації, які мають право здійснювати певні банківські операції, передбачені законодавством. Комбінація цих операцій встановлюється НБУ. Небанківська фінансова установа створюється у формі суб'єкта господарювання та провадить свою діяльність у порядку, встановленому законами України. Деякі з них підлягають державній реєстрації в НБУ, який надає їх діяльність. При створенні небанківської фінансової установи (ліцензії Національного банку), здійсненні та припиненні її діяльності необхідно дотримуватися нормативно-правових актів щодо банків, якщо інше не передбачено законом.

До небанківських кредиторів, які працюють із фізичними особами за споживчим кредитом, належать: інвестиційні та фінансові фірми, кредитні спілки, пайові фонди, товариства взаємних позик та кредитні спілки (та їх види). Слід зазначити, що ми навмисно не включали пенсійні фонди, страхові компанії, факторингові компанії тощо до переліку установ парабанківської підсистеми кредитних відносин з населенням, оскільки ці установи не належать

до так званих названих кредитних відносин з населенням, але в інших відносинах.

У сучасній економіці кредит виступає як товар і гроші, які надаються в кредит. І хоча серед дослідників існує багато суперечок щодо того, що саме означає ця категорія, а категорії «позика», «позика» і «позика» є синонімами чи різними, не вдаючись у деталі цих дискусій, ми згодні з таким комбінованим формулюванням: позичковий - позиковий капітал держави (точніше, економічні відносини щодо руху позичкового капіталу), спрямований на прискорення процесу відтворення (його розширення) шляхом випуску нових та/або мобілізації вільних коштів економіки та населення з наслідком перерозподіл з урахуванням терміновості, погашення, платності та інших характеристик даної економічної категорії [11. - С75; 2. - с. 91].

Тому ми припускаємо комплексний підхід до визначення терміну «споживчий кредит» як форма кредиту, з нашої точки зору, являють собою державно-господарські відносини між кредиторами (банками та спеціалізованими фінансовими установами) та окремими боржниками (фізичними особами) з метою надання кредиту з урахуванням терміновості, погашення, платності.

Характеристика позичкового характеру (задоволення потреб боржника на придбання товарів і послуг для кінцевого споживання та житла для особистих потреб) і джерелом його повернення є не результати його використання, а дохід від його використання - нормальна діяльність боржника.

1.2.Види споживчого кредитування та фактори його формування

Споживче кредитування займає особливе місце в загальній банківській системі і відіграє важливу роль у сучасній ринковій економіці. Воно служить засобом задоволення різних споживчих потреб населення і сприяє вирівнюванню споживання груп населення з різним рівнем доходів.

Сьогодні пропонуються різні класифікації споживчих кредитів. Узагальнюючи їх, можна представити таку класифікацію, яка відображає різноманітність споживчих позик (табл.1.1):

Таблиця 1.1 Класифікація споживчих кредитів

Ознака класифікації	Види кредитів
за суб'єктами кредитної угоди	банківські споживчі кредити, кредити, надані населенню торговими організаціями, споживчі позики кредитних установ небанківського типу (ломбардів, пунктів прокату, пенсійних фондів, споживчі позики, що надаються позичальникам безпосередньо на підприємствах і в організаціях, в яких вони працюють;
за термінами кредитування	термінові, короткострокові (до одного року), середньострокові (від одного до трьох-п'яти років), довгострокові (понад п'ять років)
залежно від порядку надання	кредити, видані готівкою, кредити, видані безготівковим шляхом)
за методом погашення, що погашаються одноразово	на певну дату, зазвичай в кінці терміну договору, із розстрочкою платежу (щомісяця, щокварталу і т.д.
за методом стягнення відсотків	з утриманням відсотків у момент надання позики, зі сплатою відсотків у момент погашення кредиту, зі сплатою відсотків рівними внесками протягом усього терміну користування
за розмірами	дрібні (менше 1% власних коштів банку), середні (від 1 до 5% власних коштів банку, великі (більше 5% власних коштів банку)
за ступенем ризику	стандартні (без ризиків); нестандартні (помірний рівень ризику), сумнівні (середній рівень ризику), проблемні (високий рівень ризику), безнадійні (практично безповоротні); залежно від забезпечення: забезпечені, незабезпечені

Джерело: складено автором на основі [19, с. 173].

За характером кругообігу коштів кредити поділяють на разові та поновлювані (револьверні). До групи револьверних кредитів, як правило, включають кредити, що надані клієнтам на кредитні картки або кредити за єдиними активно-пасивними рахунками у формі овердрафту. Овердрафтне кредитування за допомогою платіжної картки є формою короткострокового кредитування без додаткового оформлення документів на одержання кредиту. Гарантією при цьому може бути лише зобов'язання потенційного позичальника та історія його відносин з банком. Така різноманітність видів споживчого кредиту свідчить про його динамічний розвиток.

Споживчий кредит існує у двох формах: прямий та непрямий споживчий кредит. Суть прямого споживчого кредиту полягає в тому, що кредитний договір укладається між банком і позичальником без посередництва торговельних фірм (у формі звичайного кредитного договору з використанням кредитних або платіжних карток). Непрямий банківський споживчий кредит передбачає наявність посередника в кредитних відносинах банку з клієнтом. Такими посередниками найчастіше є підприємства роздрібної торгівлі. Пряме банківське кредитування відрізняється від непрямого простотою організації кредитного процесу, дозволяє банку з'ясувати економічну доцільність видачі кредиту, відповідально визначити кредитоспроможність позичальника та організувати дієвий контроль за використанням та погашенням кредиту. До негативних чинників, пов'язаних із прямим банківським кредитуванням, можна віднести вищу складність залучення клієнтів (за непрямим кредитуванням отримання кредиту пропонується безпосередньо при купівлі товару).

Таким чином, однією із основних причин популярності споживчого кредиту серед населення є необхідність задоволення споживчих потреб через нестачу власних вільних коштів. Разом з тим процес надання споживчого кредиту є достатньо складним, що вимагає від банків та інших фінансово-кредитних установ особливої уваги щодо управління ним і, зокрема, ризиками споживчого кредитування шляхом запровадження ефективної системи ризик-менеджменту.

За умовами кредиту споживчі кредити поділяються на короткострокові - вони беруться на короткий термін, як правило, не більше 365 днів (1 рік); середньострокові споживчі кредити - на строк від одного до трьох років; Довгостроковий – термін кредиту становить 5 років, хоча деякі банки надають кредити до 7 років.

Споживчі кредити за комісійним порядком поділяються на безготівкові та безготівкові.

Залежно від виду кредитування їх поділяють на одноразові та відновлювальні.

Залежно від виду погашення розрізняють позики з негайним погашенням і кредити з погашенням (місячні, квартальні тощо).

Запозичуючи предмети:

- екстрена позика;
- кредити під заставу цінних паперів;
- житлові та покупні кредити; кредити на капітальний ремонт індивідуальних житлових будинків;
- кредити на будівництво господарських будівель;
- кредити на купівлю або будівництво садових будинків та на підготовку садової землі;
- кредити на придбання автомобілів, інших товарів тривалого користування.

Позики класифікуються з використанням процентного методу таким чином: за вирахуванням відсотків на момент надання позики; з виплатою відсотків під час погашення кредиту; з виплатою відсотків рівними частинами протягом усього строку корисного використання. Позика з розстрочкою включає регулярне погашення позики та процентів. Існує ще таке поняття, як «ануїтетна позика», тобто виплата з постійними відсотками за кредитом.

Залежно від виду грошового потоку кредити поділяються на одноразові та поновлювані. Поновлювана група зазвичай включає позики, надані клієнтам за кредитними картками або позики на індивідуальні рахунки активів і зобов'язань у формі овердрафту.

Існують різноманітні форми, класифікації та види споживчого кредиту. Це дає змогу кожному позичальнику вибрати угоду, яка найбільше відповідає його потребам.

Таким чином, споживчий кредит — це взаємопов'язаний комплекс організаційно-функціональних, документальних, правових та економічних процедур, які утворюють єдиний механізм взаємодії кредитної установи з фізичною особою під час надання споживчого кредиту.

1.3. Нормативно-правові основи споживчого кредитування

Значне зростання споживчого кредиту в Україні за останнє десятиліття стало важливим чинником розвитку банківської системи та економіки в цілому. Однак це відбувається надто швидко та з недостатнім контролем, що посилює дисбаланс на товарному та кредитному ринках та сприяє накопиченню ризиків. Сучасна банківська діяльність супроводжується високим рівнем конкуренції, складністю архітектури фінансового ринку та його дерегуляцією, змінами в організації кредитування.

Водночас установи споживчого кредитування в Україні були не готові до суттєвих соціально-економічних змін, а надмірна активізація банків у кредитуванні населення посилила загрозу стабільності окремих банків та банківської системи в цілому. Тому подальший розвиток та ефективне функціонування споживчого кредиту неможливе без пошуку та впровадження нових підходів до його регулювання.

Крім категорії «позика», широко використовуються категорії «позика» та «позика». Ці категорії іноді використовуються як синоніми, але за аналізом наукових джерел вони характеризують інші аспекти економічних відносин. У національній нормативно-правовій базі, зокрема в Цивільному кодексі України, ці категорії чітко визначені як важливі терміни, оскільки характеризують різноманітні цивільні правовідносини та господарські правочини.

Правову базу споживчих кредитних відносин можна поділити на два блоки. Перший включає законодавство про кредитний бізнес як правовий інститут та різні сфери, пов'язані з ним (загальне заморожування), другий - безпосередньо споживчий кредит як специфічний вид кредиту (спеціальне заморожування).

Нормативно-правове забезпечення процесу кредитування включає чинне законодавство України, постанови Кабінету Міністрів України, положення та рішення Національного банку України, положення та накази міністерств і міністерств, статuti банків.

В Україні ринок споживчого кредиту регулюється офіційними стандартами і правилами та неформальними вимогами з боку державних органів і саморегулювальних організацій (кредитних установ, банків). На жаль, роль останнього в цьому аспекті сьогодні дуже незначна.

Регулятивні повноваження органів державної влади у сфері кредитування фізичних осіб подібні до повноважень, що регулюють кредитний ринок загалом, і включають пруденційне регулювання, захист прав споживачів фінансових послуг та створення оптимального рівня конкуренції.

Пруденційне регулювання — це державне регулювання ризиків, пов'язаних з діяльністю фінансових установ.

Для банків ця норма означає прийняття законодавчих та нормативно-правових актів НБУ, спрямованих на створення таких умов для банківської діяльності, що знижують ризики неліквідності, банкрутства та фінансової стійкості банків [16, С. 96].

Донедавна основною проблемою правового регулювання споживчого кредиту в Україні була відсутність уніфікованого професійного законодавства, що дійсно ускладнювало його регулювання. Права споживачів у кредитних договорах були лише відносно врегульовані Законом України «Про захист прав споживачів» [40] до прийняття Закону «Про споживчий кредит» [38] у 2016 році. Однак у цьому законі не вказано деталі, як захистити права споживачів фінансових послуг при наданні кредиту фізичним особам.

Після кризи 2008 року 22 вересня 2011 року відбулися експертні бесіди щодо ефективності Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розрахунків з кредиторами та споживачами фінансових послуг» з метою виправлення суттєвих недоліків. , тривало кілька років. Регулювання кредиторсько-боржницьких відносин при наданні споживчого кредиту.

У таблиці 1.2 наведено основні документи, що регулюють нормативні правовідносини.

Незважаючи на значні позитивні зміни з обох сторін відносин (кримінальна відповідальність фізичних осіб за використання підроблених

документів, обмеження права банків вводити додаткові комісії або в односторонньому порядку змінювати їх розмір, заборона надавати споживчий кредит в іноземній валюті тощо) Більш показовими є, наприклад, нові вимоги, встановлені цим Законом, щодо обґрунтування та визначення комісійних та інших платежів за кредитом (указувати).

Закон лише передбачає «чітко» регулювання банків «на видному місці» процентних ставок та додаткових комісій, але фактично не забороняє існування непропорційного (не пов'язаного з наданням кредитних послуг), оскільки концепція кредитні послуги також чітко не визначені. І головне – закон не накладав санкцій на банки за порушення прав споживачів фінансових послуг у зв'язку з цим. Тому банки продовжували використовувати різні комісійні, але з новими «відповідними» валютами.

Таблиця 1.2 Основні документи, що регулюють відносини у сфері регулювання кредитного ринку

Основні документи банківського нагляду щодо кредитного ризику є нормативні документи НБУ	«Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», затверджене постановою Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р.; Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», затверджені постановою НБУ №104 від 15.03.2004 р.; «Методичні рекомендації з організації і функціонування систем ризик-менеджменту в банках України», затверджені Постановою Правління НБУ № 361 від 02.08.2004 р.
Здійснення захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні з боку держави	Цивільний кодекс України; Закони «Про захист прав споживачів», «Про споживче кредитування», «Про банки і банківську діяльність» «Про організацію формування та обігу кредитних історій», «Про рекламу», «Про захист від недобросовісної конкуренції» та інші
Захисту прав споживачів фінансових послуг присвячені і нормативні акти НБУ	Постанова «Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів» № 461 від 06.08.2009 р., яка містить рекомендації банкам, спрямовані на зниження ризиків банківської діяльності та недопущення втрати довіри до банківської системи; «Правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту», затверджені постановою Правління НБУ № 168 від 10.05.2007 р.

Джерело: складено автором на основі [19, с. 173].

Закон став першим за часи незалежності України спеціальним нормативно-правовим актом, який комплексно регулює відносини у сфері споживчого кредиту. Тому пропонуємо вам огляд та аналіз його основних положень, важливих для всіх гравців ринку споживчого кредиту.

Перш за все, слід зазначити, що законодавство не поширюється на:

- кредити на строк до одного місяця;
- кредитні договори, які не передбачають сплати плати за користування коштами;
- кредитні договори, метою яких є надання споживачеві права здійснювати операції з фінансовими інструментами;
- кредити, надані на підставі мирової угоди, затвердженої судом;
- кредити за державними або муніципальними програмами;
- кредитні договори із загальною сумою позики менше мінімальної заробітної плати;
- несанкціонований овердрафт;
- кредити, надані кредитними спілками, де зобов'язання споживача обмежені вартістю забезпечення [38].

Звичайно, законодавче закріплення цих винятків є позитивним і на практиці має багато спірних питань про те, які кредити можна, а які не можна вважати споживчим кредитом. У цьому випадку, на нашу думку, було б бажано встановити верхню межу (на додаток до нижньої межі суми кредиту) для цієї ж мети. Нарешті, порівняння багатомільйонного кредиту зі споживчим не виглядає справедливим, особливо з огляду на те, що споживчі кредити по суті надаються для задоволення потреб не підприємців.

Однією з нововведень закону є уточнення вимог до реклами споживчого кредиту. Крім вимог до реклами, реклама споживчих кредитів повинна містити відповідну стандартам інформацію про максимальну суму, на яку можна надати позику, ефективну річну процентну ставку (загальну вартість споживчого кредиту, виражену у відсотках від загальної суми кредиту). сума). сума),

максимальний термін, на який надається кредит, а в деяких випадках — сума авансу.

Крім того, закон прямо забороняє рекламувати про те, що споживчий кредит можна надати без документального підтвердження кредитоспроможності боржника або безвідсоткової чи безвідсоткової позики.

Слід зазначити, що загальна вартість споживчого кредиту не визначена законодавством у вигляді штрафних санкцій за невиконання споживачем, усіх податків та обов'язкових платежів за придбані товари, роботи чи послуги, а також вартості додаткової та пов'язаної третини. -партійні послуги, пов'язані з отриманням кредиту. Це зменшує загальну вартість споживчого кредиту, на який подається заявка, і робить сам кредит більш привабливим.

Крім вимог щодо реклами споживчих кредитів, закон містить також вимоги до інформації, яку надає постачальник, перелік якої, на відміну від переліку відомостей, передбачених статтею 11 Закону України «Про захист прав споживачів» [40] , більш детально, починаючи з даних про ліцензії на кредитні операції і закінчуючи санкціями та попередженнями за відмову в видачі або наданні кредиту.

Зокрема, новою є стандартизована форма (так званий споживчий кредитний квиток), яка є обов'язковою для всіх кредиторів і містить повний перелік кредитних даних, які провайдер повинен надати за законом. Важливим нюансом і тим самим гарантією прав кредитора є визнання позикодавцем виконання обов'язку повідомити споживача до укладення договору, якщо він надав споживачеві стандартизовану форму у письмовій формі. Навіть якщо споживач підписав цю форму, щоб ознайомитися з інформацією та всіма застереженнями, які вона містить, кредитор отримує документально підтверджену гарантію захисту своїх прав, що дуже важливо в боротьбі з недобросовісними боржниками.

Слід зазначити, що законодавець зберігає юридичний обов'язок, який існує протягом багатьох років, повідомляти споживача про приблизну та неточну загальну вартість кредиту, навіть якщо директива ЄС, на якій базується

текст, прямо вимагає, щоб споживач отримати інформацію про нецільовий кредит або приблизну загальну вартість. Крім того, в директиві ЄС є чітка формула розрахунку річної процентної ставки, якої, на жаль, немає в законі, а містить лише посилання на статuti НБУ. З одного боку, у кредиторів є простір для маневру, а з іншого боку, якщо кредитор хоче змінити вартість позики у спосіб, не передбачений законом чи кредитним паспортом, у споживача все одно є законний варіант не погасити. Договори споживчого кредиту (принаймні у вигляді вказівки на їх можливість) [41].

Загалом, за умови дисциплінованих кредиторів, ці нововведення повинні допомогти мінімізувати ризики оманливої реклами та неповної інформації про споживчий кредит, тим самим підвищуючи обізнаність споживачів про фактичні умови споживчого кредиту.

Хоча викладені інновації на перший погляд здаються позитивними, деталі можуть виявити ризики. Наприклад, якщо директива ЄС прямо вимагає від фінансової установи надавати кредитну інформацію у зрозумілій та зрозумілій формі з використанням прикладу, закон містить лише стандартизоване формулювання «інформація має бути чіткою та точною», тобто на основі оцінки, що може призвести до необмеженого тлумачення цих вимог. Оскільки споживачам гарантується право на отримання повної кредитної інформації у вигляді паспорта споживчого кредиту, а також право запитувати текст кредитного договору, споживач (за умови відповідального підходу) зможе оцінити ці два документи, аналізувати їхні ризики та приймати обґрунтовані рішення.

Ще одна важлива норма споживчого кодексу – це верхня межа санкцій, які до них можуть бути застосовані. Зокрема, штраф за несплату та відсотки за ним не повинні перевищувати подвійну облікову ставку NSA, що діяла протягом періоду, за який сплачено пеню, а 15% суми заборгованості та загальна сума штрафу за споживчі правопорушення не повинні перевищувати половини суми кредиту перевищує. і не може бути збільшений за згодою сторін.

Загалом, прийняття спеціального закону про споживче кредитування вже є важливою подією для фінансового сектору та споживачів. На нашу думку, законодавчо передбачені нововведення та конкретизація діючих нормативних актів спрямовані на захист прав споживачів та кредиторів. Вони можуть стати міцною основою для регулювання правовідносин у цій сфері за умови, що детальні умови та обов'язки кредитних посередників, а також детальні процедури та положення щодо оцінки кредитоспроможності споживачів будуть на рівні статуту кредитного посередника НБУ.

Не в останню чергу ключову роль у практичному застосуванні закону відіграватиме чесний та виважений підхід до споживачів фінансових послуг. Але для того, щоб закон працював ефективно та сприяти захисту прав споживачів, необхідно прийняти проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо покращення захисту прав споживачів у сфері фінансових послуг» (зараз у другому читанні), який включатиме додаткові заходи безпеки для споживачів, зокрема щодо гарантування права на інформацію.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Дослідження показників розвитку банківського кредитування домогосподарств в Україні

Фінанси домогосподарств є важливою складовою фінансової системи держави. Їх формування та ефективне функціонування пов'язане зі взаємодією з іншими сферами фінансової системи як в процесі постачання фінансових ресурсів на фінансовий ринок як депозитів чи цінних паперів, так й під час отримання позикових коштів у разі нестачі власних, що передбачає виникнення фінансових відношень із різними фінансовими посередниками, такими як банківські й небанківські фінансові установи. Надання фізичним особам кредитів, які одержали назву споживчих, дало змогу придбати споживчі товари тривалого користування на прийнятних умовах (особливо це стосується випадків, коли відсотки частково компенсує продавець), компенсувати витрати щодо нестачі заробітної плати за рахунок використання пільгового періоду за кредитною картою.

Споживче кредитування дає можливість збільшити платоспроможний попит людей, що зумовлює не лише підвищення рівня задоволення соціальних потреб суспільства а й посилення процесів економічного зростання країни. У кредитуванні населення зацікавленими є фінансові структури зважаючи на те, що кредитні операції належать до одних з найприбутковіших; а розвиток споживчого кредитування не лише сприяє задоволенню потреб фізичних осіб в додаткових коштах, але також дає змогу фінансовим установам наростити кредитний портфель та збільшити рівень своєї дохідності [13].

Нижче наведено структуру та якість кредитного портфелю банківського сектору України за 2015-2021 рр.

Таблиця 2.1 Динаміка кредитного портфеля банків України у 2015-2021 рр. (млрд. грн.)

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кредитний портфель банків	1019,7	1 015,90	1 046,70	1 119,90	1 043,40	1106,2	1172,78
Частка кредитів у активах	80,6	80,2	77,8	82,4	69,3	71,3	73,36
Кредити юридичних осіб	831,6	848,1	865,4	919,2	822,9	749,3	682,28
Частка у кредитному портфелі, %	82,4	84,3	83,5	82,2	79,6	78,1	76,63
Кредити фізичних осіб	175,2	157,5	171,8	197,9	207,7	199,6	191,82
Частка у кредитному портфелі, %	17,5	15,7	16,6	17,7	20	20,7	21,42
Кредити, що надані органам державної влади	1,9	1,5	2,5	2,9	4,7	11,6	28,63
Частка у кредитному портфелі, %	0,19	0,15	0,23	0,26	0,4	1,21	3,66
Кредити, надані небанківським фінансовим установам	43	59	60	66	33	60	109,09
Частка у кредитному портфелі, %	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,04

Джерело: побудовано на основі даних Національного банку України.

Дані в таблиці 2.1. демонструють, що кредитний портфель українських банків протягом вказаного періоду мав позитивну динаміку зростання. Клієнтський кредитний портфель збільшився на 2 %. Станом на 01.01.2021 р. обсяг кредитного портфелю складав 1172,78млрд. грн., що становить 73,36% обсягу активів, в той час як у 2015 році частка кредитів в активах складала 80,6 %.

Дослідження діяльності банківського сектору країни у сфері споживчого кредитування варто розглядати в контексті оцінки структури й якості кредитного портфеля банку. Проводячи аналіз літературних джерел, ми дійшли висновку, що з 2015 р. по 2021 р. кредитна активність вітчизняних банків знизилася на 16,2 %.

Залишалася низькою також якість кредитного портфеля, на яку вказує частка непрацюючих кредитів (NPLs), що наприкінці 2021 року склала 48,4%. Найбільше значення частки непрацюючих кредитів на рівні 54,5 % спостерігалося в 2017 році. Якщо порівнювати із докризовим періодом, в 2013 р. частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків становили 8,1% [3].

У кредитному портфелі вітчизняних банків за аналізований період переважають кредити надані юридичним особам, так у 2018 році їх частка склала 82,2%, в 2019 році – 79,6%, в 2020 році – 78,1%. Частка кредитів наданих фізичним особам за той же період поступово зростає, й у 2018 році вона склала 17,8%, в 2019 році – 20%, а в 2021 році знову збільшилася до 20,7% [35].

Незважаючи на збільшення банківських активів у 2019-2021 роках відбувався спад кредитної діяльності. Основними причинами, які стримували кредитування та його здешевлення були пандемія COVID-19 і її наслідки, нестача платоспроможних позичальників, низький захист кредиторів, діючий мораторій на стягнення застави за валютною іпотекою, нерегульованість та непрозорість ринку новобудов, волатильна та уповільнена динаміка економічного розвитку, збереження вагомої частки тіньового сектору економіки тощо.

Серед системних причин, які стримують банківське кредитування в Україні доцільно виділити – високий рівень відсоткових ставок, що зумовлений жорсткою монетарною політикою НБУ, високу частку проблемної кредитної заборгованості, наявність інших інструментів низькоризикового розміщення кредитних ресурсів банків (збільшення частки інвестицій у ОВДП та сертифікати НБУ), незадовільну структуру залучених коштів, що значно погіршують умови кредитування, повільні темпи відновлення капіталізації банків.

Протягом 2018-2021 рр. банківська система України демонструвала зменшення обсягів корпоративного кредитування, так у 2019 році порівняно з

2018 роком на 97135 млн. грн., у 2021 році порівняно з 2020 роком – на 72601 млн. грн. Зниження попиту на деякі товари та послуги, було спричинене пандемією й впровадженням жорстких карантинних обмежень й суттєво вплинуло на діяльність окремих секторів економіки. Також проблемою відновлення корпоративного кредитування є низька платоспроможність та слабка платіжна дисципліна позичальників, а також низькі темпи відновлення реального сектору економіки України та значна частка підприємств, які працюють «в тіні».

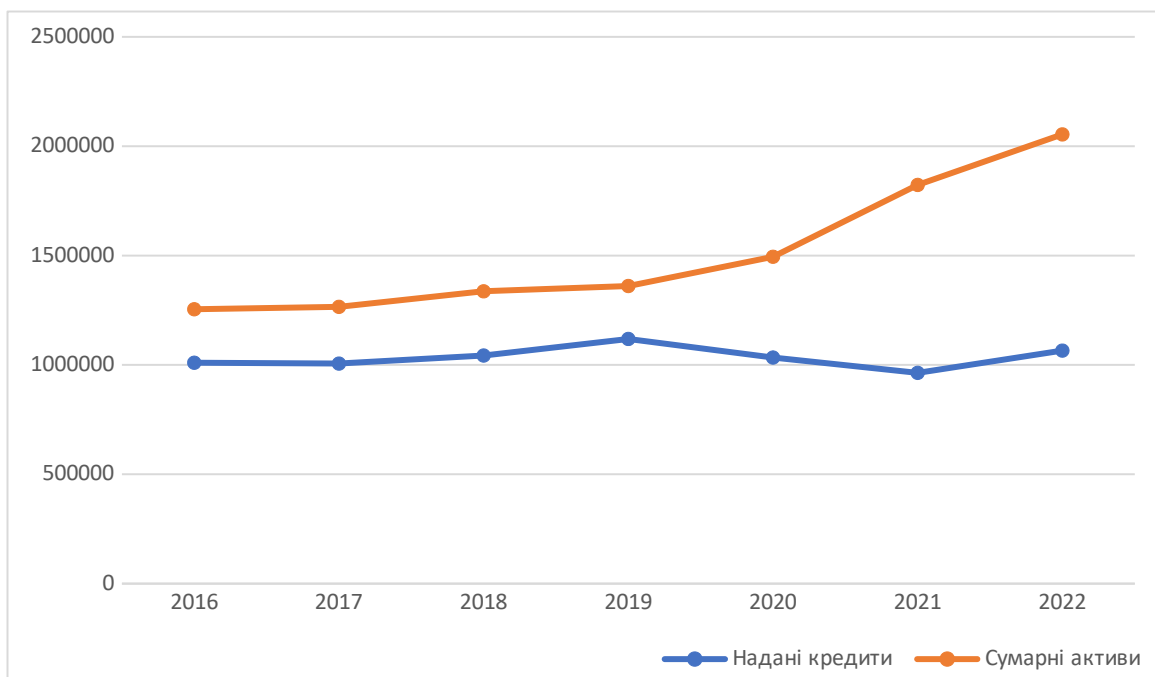

Рисунок 2.1 - Обсяги наданих кредитів та сумарні активи банків України у 2016-2022 рр., млн. грн.

Джерело: побудовано автором на основі даних Національного банку України.

Вказані інституційні ризики виступають головними чинниками завищеної вартості кредитів. Проте загальний обсяг наданих кредитів в українській економіці зберігається на досить низькому рівні – 50,6 % ВВП, а це в 2,7 рази нижче від загального світового рівня (139,1% ВВП).

Наявність інших джерел отримання прибутку, куди банки спрямовують вільні кредитні ресурси, призводить до деформації ринку кредитних ресурсів,

на якому кваліть платоспроможного попиту на кредити поєднується з високою вартістю пропозиції на кредитному ринку. Така деформація виникає через екзогенність високого попиту на ресурси банківського сектору, що обумовлюється необхідністю фінансування дефіциту бюджету через продаж банкам ОВДП.

Значне місце у структурі кредитного портфелю банків займають кредити фізичних осіб проте протягом аналізованого періоду їх сума не значно змінювалася.

Так, в 2019 році порівняно із 2018 роком вони зросли на 9878 млн. грн., а в 2020 році порівняно із 2019 роком – знизилися на 7176 млн. грн. Це зниження було пов'язано із негативними наслідками пандемії коронавірусу, а також зниженням попиту на товари тривалого користування, подорожі та відпочинок [34].

Дослідження процесів кредитування в Україні дало можливість виділити головні тенденції у кредитуванні:

- скорочення «довгих» кредитних ресурсів в економіці. Станом на кінець 2021 року частка кредитів нефінансових корпорацій на термін більше 5 років складала 18,3 %, населення – 27,1 %, на фоні зростання частки «коротких» (до 1 року) кредитів юридичних осіб до 48,8 % й фізичних осіб – до 43,7 %;

- збереження значних обсягів валютних кредитів. Якщо частка кредитів населення у валюті поступово зменшувалася (до рівня 20,0 % в 2021 р.), то частка валютних кредитів юридичних осіб дещо перевищувала 40 % протягом останніх чотирьох років;

- диспропорційність строкової структури банківських депозитів й кредитів, що проявляється у значному перевищенні частки довгострокових депозитів часткою довгострокових кредитів. Частка депозитів строком більше 2 років у 2020 р. становила тільки 2,3%.

Таблиця 2.2 Кредити, надані домогосподарствам банками України, за строками погашення у 2017-2022 рр., %

Показники	01.01.2017	01.01.2018	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022
До 1 року	33,3	34,3	23,9	26,4	36,5	43,7
Від 1 року до 5 років	29,5	27,8	19,5	27,9	26,6	29,3
Понад 5 років	42,0	39,4	56,9	45,9	37,2	27,2

Джерело: складено автором на основі даних Національного банку України

Дані, наведені в табл. 2.2, вказують на те, що на кінець 2021 року обсяги споживчих кредитів з строками погашення до 1 року й від 1 року до 5 років зросли. На противагу споживчі кредити, надані на термін більше 5 років, зменшилися на 8 %.

Для оцінки ефективності кредитних операцій головним є визначення якості кредитних операцій, що розраховується через обсяг непрацюючих кредитів (NPL) (див. рис. 2.2).

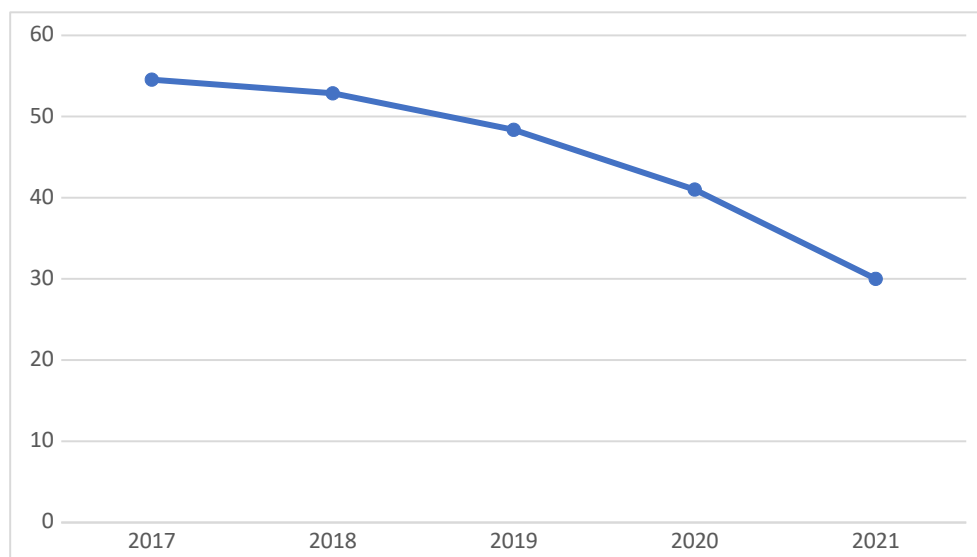

Рисунок 2.2 - Частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі вітчизняних банків за 2017-2021 рр., %.

Джерело: побудовано на основі даних Національного банку України.

Частка непрацюючих кредитів банків є одним з основних індикаторів кредитного ризику, що використовується для аналізу останнього всіма

розвиненими країнами світу. Частка непрацюючих кредитів протягом аналізованого періоду збільшилася на 43,4 %, проте, починаючи з 2017 року, вона щорічно знижувалася, що вказує на ефективність організації роботи банків з проблемною заборгованістю. Частка непрацюючих кредитів у банках на кінець 2020 року порівняно із 2019 роком зменшилася з 48% до 41%.

У 2021 році велику роботу провели державні банки: за рік вони списали 30,6 млрд в гривні й 3,1 млрд в доларовому еквіваленті. Це дозволило їм зменшити частку непрацюючих кредитів з 63,5% до 57,4%. Нині непрацюючі кредити не становлять загрози вітчизняній банківській системі, оскільки рівень покриття їх резервами постійно зростає й становить майже 98%. Проте все ще велика їх частка виступає тягарем для банківського сектору, особливо для державних банків, в яких сконцентровано понад 70% NPL сектору й понад 42% припадає на Приватбанк.

Якщо порівнювати ці показники із показниками країн-сусідів, то Україна знаходиться на передостанньому місці у рейтингу країн, що досліджуються Світовим банком, а саме: Угорщина – 2,4 %, Грузія – 2,9 %, Словаччина – 3,4 %, Туреччина – 3,4 %, Польща – 3,7 %, Румунія – 4,8 %, Білорусь – 5,1 %, Болгарія – 7,9 %, Молдова – 11,9 % [28].

Дослідження рівноважного рівня споживчого кредитування в Україні вперше у 2019 році провів Національний Банк України й відтоді регулярно його актуалізує. Спочатку оцінюються довгострокові залежності між рівнем проникнення кредитів й макроекономічними показниками для України й групи країн даного регіону. Зазначаються пояснювальні змінні, такі як внесок приватного споживання у ВВП, інфляція й процентні ставки.

Оцінка рівноважного рівня становить 10% від ВВП, що не набагато більше за поточне значення 6%. Додатково визначаються рівноважні темпи його зростання, які залежать від поточних макроекономічних умов й попередніх темпів зростання кредитування. Оскільки макроекономічні прогнози дещо погіршилися в 2020 році, а кредитування сповільнилося,

рівноважні темпи зростання споживчих кредитів теж знизилися, а їх пришвидшення варто очікувати у 2022 році.

Через коротку строковість споживчих кредитів сьогодні вже погашено близько половини працюючих позик, які були в портфелі на початку кризи. Із збільшенням кредитування частка цього старішого портфеля, що «пережив» карантинний період, зменшується. То ж всередині показники якості портфеля надалі поліпшуватимуться. Проте банки мають більш детально аналізувати стан обслуговування позик, особливо реструктуризованих, й належним чином їх відображати. З огляду на наявні ризики сегмента НБУ зберігає наміри запровадити підвищені ваги ризику для незабезпечених споживчих кредитів. Підвищення ваг ризику відбуватиметься поступово: до 125% із 1 липня 2021 року й до 150% із 1 січня 2022 року.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу такі зміни не призведуть до порушення вимог до капіталу банками, оскільки фінансові установи мають достатній запас міцності. Проте вони покликані збільшити стійкість кредиторів до потенційних кризових явищ, зокрема стимулювати належне врахування переваг й ризиків роботи у даному секторі.

2.2. Аналіз сучасного стану ринку споживчого кредитування населення

Роль споживчого кредитування в Україні росте під впливом макроекономічної ситуації й фінансової глобалізації, однак взаємовідносини між банками і населенням супроводжуються численними проблемами. Оскільки споживчий кредит надають банки й небанківські фінансові установи, тому доцільно проаналізувати стан споживчого кредитування за видами фінансового посередництва.

Станом на 01.01.2021 року послуги споживчого кредитування надають 73 діючі банки в Україні, із них 33 з іноземним капіталом й 23 із 100% іноземним капіталом і ще 316 кредитних спілок [35].

Споживчі кредити надаються також нефінансовими корпораціями. Нефінансові корпорації це корпорації, головним видом діяльності яких є виробництво ринкових товарів або надання нефінансових послуг, що розподіляються на підсектори: державні нефінансові корпорації, приватні нефінансові корпорації, нефінансові корпорації під іноземним контролем.

За період з 2017 по 2019 роки обсяг банківських споживчих кредитів зріс на 71% (в тому числі у національній валюті – на 144%). В 2020 році, внаслідок запровадження карантинних обмежень, різкого падіння споживчих настроїв й посилення банками жорсткості стандартів кредитування, відбулися зміни у даній тенденції: обсяг банківських споживчих кредитів за 2020 р. скоротився на 1,7% (в національній валюті – на 0,5%). З початку 2021 року, незважаючи на продовження карантинних обмежень, відбувалося поживлення кредитної активності, й за підсумками I півріччя 2021 р. залишки за споживчими кредитами, виданими банками, зросли на 11%. Якість роздрібного кредитного портфеля банків й боргове навантаження домогосподарств залишаються на прийнятному рівні.

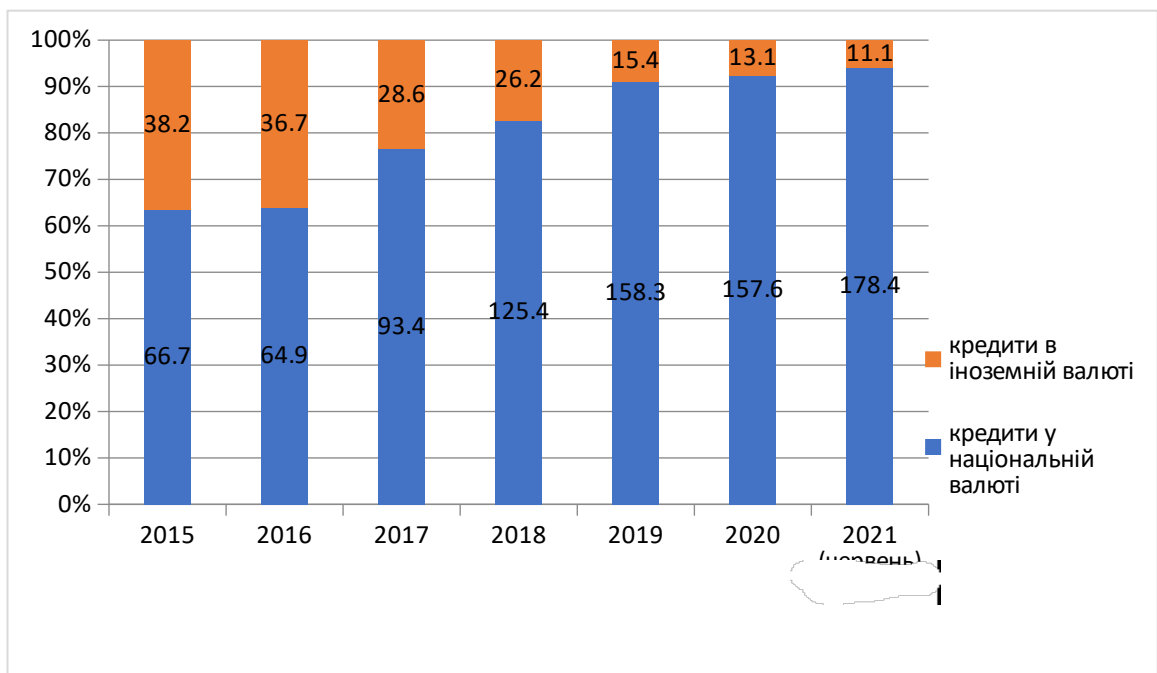

Рисунок 2.3 - Обсяги споживчих кредитів банків в Україні за 2015 – 2021 рр., млрд. грн.

Джерело: розрахунки автора на основі даних Національного банку України.

Проаналізуємо обсяги споживчих кредитів, які надані нефінансовим корпораціям в розрізі валют. Варто наголосити, що протягом останніх 6 років споживчі кредити, надані нефінансовим корпораціям в гривневому еквіваленті коливалися, а саме, починаючи із 2019 року динаміка спадання до сьогодні залишається стабільною. Оцінюючи обсяги кредитів у розрізі валют, зазначимо, що надання кредитів у доларах США було найбільшим в 2015 році та дорівнювало 407 602 млн. грн. Й це пояснювалось кризовими умовами й зростанням курсу валюти в 3-4 рази. З наступними роками курс національної валюти стабілізувався й надання споживчих кредитів у іноземній валюті почало скорочуватися. Щодо наданих споживчих кредитів у євро, то їх обсяг не сильно коливається з 2015 року, хоча курс валюти долару США й євро майже однаково вирости в порівнянні із 2014 роком, бо в Україні в розрахунках частіше використовуються долари США чи євро. Інші валюти не користуються великим попитом в Україні.

Проаналізуємо структуру споживчих кредитів, які надані домашнім господарствам за цільовим призначенням (рис. 2.4).

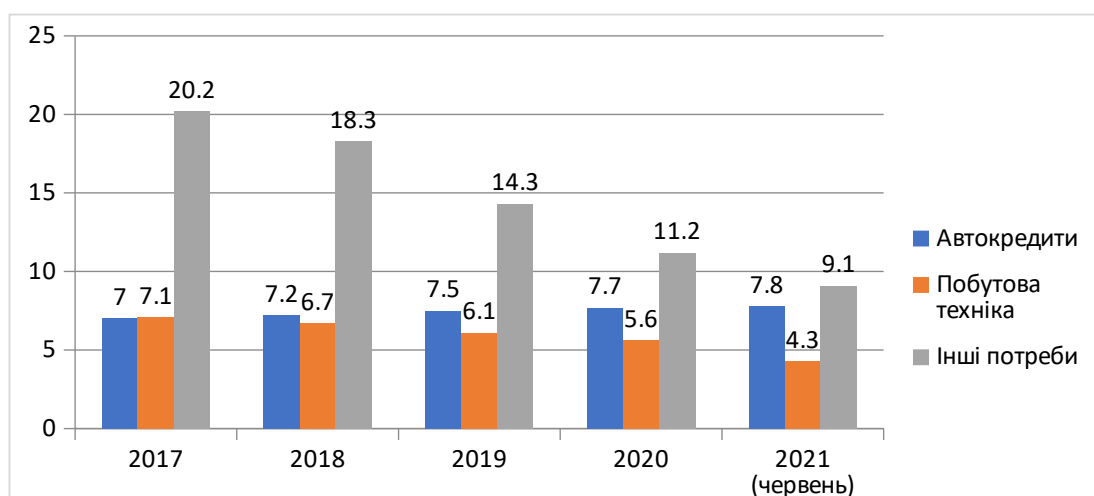

Рисунок 2.4 - Структура споживчих кредитів, наданих домашнім господарствам за цільовим призначенням у 2017-2021 рр

Джерело: розрахунки автора на основі даних Національного банку України.

Оскільки найбільш популярними споживчими кредитами є позики на придбання побутової техніки й автокредити, то було виділено їх окремим сегментом й розподілено інші кредити за термінами кредитування. Рисунок 2.4 вказує на те, що найбільшим попитом серед споживачів користуються інші кредити, що були надані до 1 року, а їхня частка займає більше 50%, що складає половину від усіх наданих кредитів, й з кожним роком їх обсяг зростає.

Тенденція збільшення споживчих кредитів спостерігається й щодо кредитів на авто. За аналізований періоду їх частка зросла на 0,7% (в 2021 році становила 7,8%, в 2017 році – 7,0%). Аналіз позик, що були надані на побутову техніку показав, що частка таких кредитів має тенденцією до зменшення і з 7,1% в 2015 році до 4,3% в 2021 році [43].

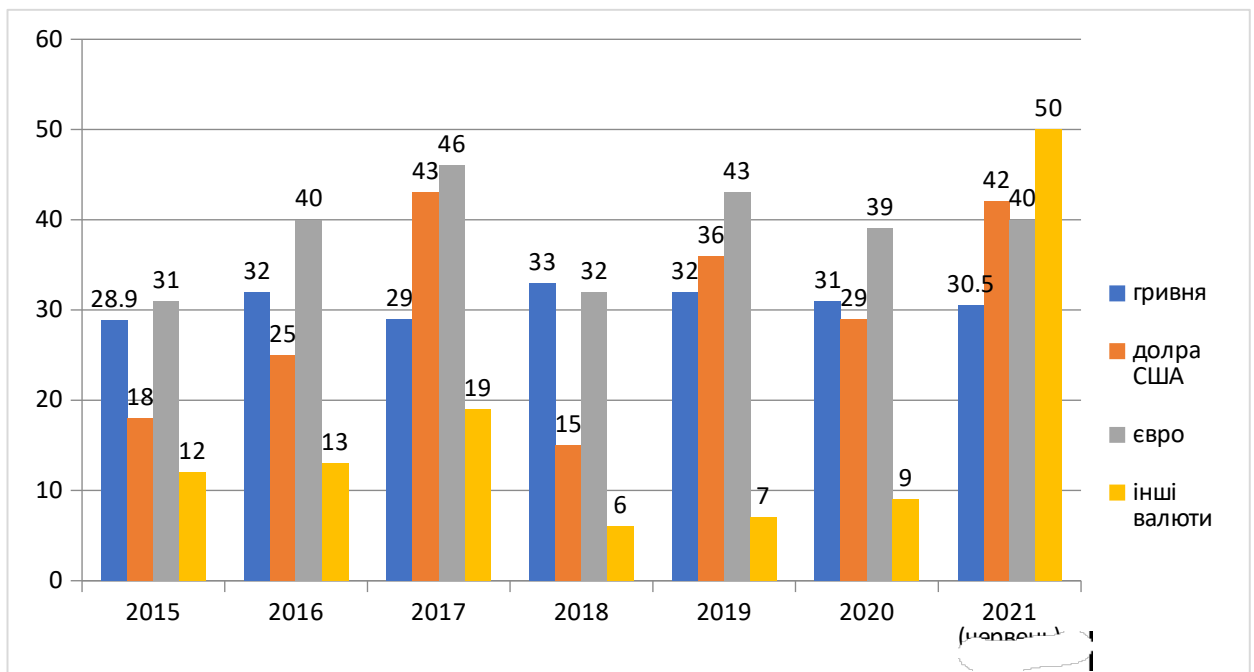

Рисунок 2.5 - Процентні ставки за споживчими кредитами домашніми домогосподарствам у розрізі валют, середньозважені ставки у %.

Джерело: розрахунки автора на основі даних Національного банку України.

На стан споживчого кредитування впливає рівень процентних ставок, що відіграє важливу роль у зростанні обсягу кредитування. На рисунку 2.5 відображено процентні ставки за споживчими кредитами домашнім господарствам в розрізі валют за період із 2015-2021 рр.

З рисунку 2.5. видно, що протягом звітнього періоду з 2015 по 2021 рр. відбувалося зростання процентної ставки щодо гривні, в 2015 році ставка складала 28,9%, а в 2021 році – 30,5%. Ставка за позиками в доларах США характеризувалася нестабільністю й значним коливанням, так ставка зростала із 18,0% в 2015 році до 43% в 2017 році, далі було повільне спаданням й в 2021 році ставка становила 42%, а у 2018 році – 15%.

Процентні ставки за кредитами в євро характеризуються нестабільністю й коливається у межах від 31% в 2015 році до 40% в 2021 році. Ставки за кредитами в інших валютах коливаються від 12% в 2015 році до 9% в 2020 році, але в 2021 році ставка різко зросла порівняно із 2020 роком у 7,2 рази та склала 50%. В ході нашого дослідження ми зазначали, що споживчі кредити можуть надаватись членам кредитних спілок й такі кредити користуються найбільшим попитом серед інших наданих кредитів. Кредитна спілка – це неприбуткова організація, яка заснована фізичними особами, професійними спілками або їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні й наданні фінансових послуг за рахунок об'єднання грошових внесків членів кредитної спілки [50, с. 72].

Дослідження довело, споживчий кредит має найбільший попит серед інших наданих кредитів, проте заборгованість все рівно є. За досліджуваний періоду з 2016 по 2021 рр. основна сума заборгованості коливається від 1059 млн. грн. в 2015 році до 1092 млн. грн. в 2021 році.

Основна сума заборгованості характеризується зростанням із 1083 млн. грн. в 2018 році до 1197 млн. грн. В 2019 році. В подальшому після 2019 року сума заборгованості йде на спад, і в 2020 році її обсяг склав 1101 млн. грн. в порівнянні з 2019 роком, коли обсяг боргу складав 1197 млн. грн., тобто відбулось зменшення на 96 млн. грн.

Таким чином, аналіз стану споживчого кредитування домашніх господарств, нефінансових корпорацій й кредитних спілок доводить, що головною причиною яка призвела до неплатоспроможності позичальників була криза COVID-19, тому механізм банківського споживчого кредитування потребує відновлення й вдосконалення.

При отриманні споживчих кредитів найбільш активними є позичальники із низьким рівнем доходу (до 10 тис. грн. в місяць) та позичальники, щодо рівня доходів яких кредитори не мають інформації (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3 Структура споживчих кредитів за рівнем доходів фізичних осіб в Україні за 2021 р.

Величина доходів	Кількість позичальників, %	Кредити, %	Прострочені платежі більше 60 днів, %
До 10 тис. грн.	51,2	30,9	31,8
10-20 тис. грн.	25,8	27,9	8,4
20-50 тис. грн.	2,8	8,2	-
Більше 50 тис. грн.	0,9	5,4	-
Невідома величина доходів	19,0	27,9	59,9

Джерело: розрахунки автора на основі даних Національного банку України.

Значну частку в структурі споживчих кредитів займають позичальники, рівень доходів яких є невідомим (19% усієї кількості осіб, 28% наданих кредитів). За терміном прострочення платежів понад 60 днів першу сходинку займають клієнти з невідомою величиною доходів (60%), другу – із низьким рівнем доходів (32%), третю – з середнім рівнем доходів (8%). Зрозуміло, що банки мають приділяти значну увагу категорії позичальників із низьким рівнем доходу з огляду на підвищений рівень ризику, тому що вагому частку в межах цієї категорії становлять пенсіонери й інші фізичні особи із невисоким рівнем платоспроможності.

Позичальники з доходами до 20 тис. грн. надають перевагу кредитам на невеликі суми у межах 10 тис. грн., їм у більшій мірі достатньо власного доходу для своєчасного погашення кредиту, інші вимушені дотримуватись режиму жорсткої економії щодо додаткових витрат. Щодо клієнтів із доходами

у межах 20-50 тис. грн. й вище 50 тис. грн., то потреба у кредитуванні поточних витрат для них не є вагомою, тому вони здійснюють використання кредитних коштів на придбання товарів тривалого терміну використання. Проблемою банків є позичальники, про доходи яких банки не інформовані, оскільки надані їм кредити мають великий термін давності, але під час надання нових кредитів їх частка суттєво обмежена, не перевищуючи 8%. Щодо інших чинників, які впливають на активність процесів кредитування, то до них відносять вік споживачів, сімейний стан та географічну приналежність [41].

За результатами досліджень, що проведенні в 2021 р., кількість позичальників у віці до 30 років складає 14% усієї кількості споживачів; від 30 до 40 років – 24%; від 40 до 50 років – 22%; клієнти, які мають більше 50 років, складають найчисельнішу групу позичальників (39%). За сімейним станом найбільшу групу позичальників формують ті, які перебувають в шлюбі – 73%; розлучені – 14%; неодружені та незаміжні – 12%. Залежно від місця проживання найбільш активними є позичальники, які живуть в сільській місцевості, оскільки вони складають 30%; ті, які живуть у містах з чисельністю до 5 тис. ос., складають 23%; з чисельністю 50–100 тис. ос., – 5%; із чисельністю 100–500 тис. ос., – 17%; у містах із кількістю жителів понад 500 тис. ос., – 2%; із кількістю жителів понад мільйон осіб – 21%.

Незважаючи на те, що за останні декілька років спостерігається стрімке збільшення споживчого кредитування, його вплив на зростання споживання населенням є незначним; співвідношення споживчих кредитів до ВВП становить 3,6%, що зумовлює перебування України на одному з останніх місць порівняно із розвинутими країнами Європи щодо видання кредитів фізичним особам.

Враховуючи це, Національний банк України висловив занепокоєння щодо зростання споживчого кредитування, передбачаючи, що воно й надалі буде супроводжуватись посиленням кредитних ризиків та може призвести до значних проблем на макрорівні. Макроекономічний ризик пов'язаний із збільшенням коштів позичальників на придбання імпортованих товарів, а це в

свою чергу, може збільшити дефіцит рахунку поточних операцій, який через збільшення споживчого імпорту нині є вагомою проблемою.

Таким чином, регулярне збільшення доходів й зниження стандартів кредитування стимулювали зростання даного сегмента, але пандемія COVID-19 викликала незначний спад у кінці року. Збільшення споживчого кредитування дасть змогу підвищити якість портфеля роздрібних кредитів, а перепродаж різними кредиторами непрацюючих споживчих кредитів фізичним особам вплине на покращення якості портфеля споживчих кредитів.

2.3. Проблеми функціонування ринку споживчого кредитування в Україні

Оцінюючи сучасний стан споживчого кредитування у нашій країні, варто порівняти його не лише із динамікою споживчого кредитування розвинутих країн Європи, а й врахувати те, які інновації у сфері споживчого кредитування з'явилися в Україні протягом останніх років. Так, нині ми маємо можливість придбати нові сучасні автомобілі із салонів провідних компаній світу. Таку послугу надають спеціалізовані лізингові компанії, що займаються продажем автомобілів у розстрочку, із відстрочкою передачі права власності, що працюють переважно із автотранспортом, однією з таких лізингових компаній є «Автосамит ЛТД», автосалони компанії ECO CARS й інші компанії, що дають можливість громадянам придбати автомобіль, не маючи при цьому відразу всієї суми, яка необхідна для купівлі того або іншого автомобіля, й сплативши й лише частину вартості автомобіля, особа може отримати його зразу в своє користування. Незважаючи на існуючі проблеми, досягнутий значний прогрес в розвитку споживчого кредитування [1, с. 90].

Інтерес банків до початку цих операцій пояснюється, по-перше, наявним реальним платоспроможним попитом на житлові позики і, по-друге, передбаченням у майбутньому величезного ринку для іпотечних кредитів і усвідомленням того, що саме сьогодні можна зайняти на ньому гарну позицію.

Необхідно відзначити поступ у розвитку системи житлового фінансування за такими напрямками:

- довгострокове житлове кредитування населення на придбання житла;
- залучення позабюджетних коштів у житлове будівництво через випуск спеціальних облігаційних позик (житлових сертифікатів);
- випробування схем сімейних житлових накопичувальних рахунків.

Для того щоб вирішити проблеми на ринку споживчого кредитування, потрібно спочатку дослідити причини, які породжують ці проблеми. Вважаємо за доцільне розподілити такі причини на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх причин віднесемо такі: глобалізаційні та інтеграційні процеси в банківському секторі, що призвели до припливу іноземного капіталу в банківську систему України та, врешті-решт, до кризи перекредитування; девальвація гривні, яка призвела до того, що валютні проблемні кредити були перераховані і знизився рівень платоспроможності позичальників; втрати банків у результаті політичної нестабільності в Криму та неможливості продовжувати свою діяльність на даній території; проведення АТО на сході України також вплинуло на погіршення якості активів на цій території.

До внутрішніх причин слід віднести ті, які породжують проблеми всередині самих банківських установ, а саме: неправильна стимуляційно-мотиваційна робота з менеджерами щодо надання споживчих кредитів, яка призвела до того, що під час кризи 2007–2008 рр. метою було надати якомога більше позичок, нехтуючи їх якістю; недостатньо диверсифікований кредитний портфель, що підвищує кредитний ризик (проте надмірна диверсифікація також може бути ризиковою, адже банк не завжди має змогу залучити достатню кількість персоналу з високим рівнем кваліфікації в різних галузях економіки); помилки персоналу, допущені в процесі складання кредитного договору; помилки під час оцінки фінансового стану та кредитної історії клієнтів; порушення посадових інструкцій.

Також потребує значної уваги розгляд розміру реального наявного доходу та рівня безробіття населення України як суб'єкта споживчого кредитування. В

Україні склалася така ситуація, що основні суб'єкти створення робочих місць та доходу громадян – представники малого та середнього бізнесу – зазнають податкового натиску та не відчують упевненості у завтрашньому дні. Державним органам влади та регіональним органам управління необхідно завчасно розробляти та реалізовувати соціальні гарантії у сфері зайнятості населення працездатного віку.

Банки намагаються знайти шляхи вирішення двох самих серйозних проблем: кредитного ризику і ризику процентної ставки. Допустимий рівень кредитного ризику досягається або через отримання гарантії від роботодавця позичальника, або на основі використання договору про оренду житла з правом його наступного викупу. Зрозуміло, що такий договір відображає інтереси банку, а підписані контракти містять жорсткі умови у разі невиконання позичальником зобов'язань і його виселення, наприклад неповернення першого початкового внеску, зробленого позичальником за рахунок власних коштів. Однак позичальники приймають ці умови [1, с. 90].

Що стосується ризику процентної ставки, то тут банки намагаються знизити цей ризик через використання змінних ставок або індексованих кредитних інструментів. Зокрема, використовуються кредити з прив'язкою до курсу долара, кредити з подвійною процентною ставкою і відстрочкою платежів, які побудовані на використанні як індексу ставки по міжбанківських кредитах (інструмент із регульованою відстрочкою платежу), а також кредити з фіксованою ставкою відсотка з індексуванням суми заборгованості, яка залишилася, відповідно до зміни мінімальної зарплати. Практика випуску житлових облігаційних позик може бути, вочевидь, однією з перших чисто ринкових спроб залучення приватних інвестицій у житлове будівництво. Дотепер цей механізм пройшов кілька етапів свого розвитку і, незважаючи на явні вади, наприклад недовіру населення до наданих гарантій за даними видам цінних паперів, а також їх територіальну обмеженість, дав змогу за рахунок коштів, отриманих від продажу таких цінних паперів, побудувати і заселити низку житлових будинків. Банки також намагаються залучити кошти населення

у житлову сферу через пропозицію різноманітних схем житлових накопичувальних рахунків. Це форма цільового накопичення, пов'язаного з подальшим наданням кредиту.

Кредитування фізичних осіб представляє собою множину процесів, які передбачають взаємодію позичальника з кредитором. Зазначені процеси відбуваються в операційному середовищі фінансової установи. В їх здійсненні важливу роль відіграє персонал банку. Відповідно, крім процедурних методів недопущення помилок з його боку, важливим інструментом управління кредитним ризиком є адекватна система мотивації та контроль діяльності кадрів у поєднанні з методами розвитку та кар'єрного зростання. Важливу роль відіграють і показники оцінювання діяльності, належне обґрунтування яких під час розроблення тісних взаємозв'язків із винагородою сприятиме зростанню відповідальності за результати своєї діяльності.

Управління технічними системами стосується аналізу обладнання, вдосконалення програмного забезпечення, розроблення системи резервних каналів зв'язку та резервних серверів зберігання даних. У сучасних умовах діджиталізації економіки, коли електронний банкінг стає невід'ємною складовою будь-якої економічної діяльності, питання забезпечення його безпеки стає нагальним і важливим. Для фізичних осіб електронний банкінг є зручним інструментом здійснення поточних розрахунків, оплати комунальних послуг, обслуговування власних кредитів. Не можна не зазначити, що цей інструмент забезпечує поточну торговельну діяльність численних фізичних осіб-підприємців по всій Україні [11].

З огляду на зростання обсягу трансакцій через електронні кабінети зростає потреба в управлінні ризиками шахрайства. Найбільшою проблемою у цій сфері залишається невірноваженість інституційної взаємодії між фінансовими установами та операторами мобільного зв'язку в контексті ідентифікації абонентів через обов'язкову прив'язку більшості електронних банків до мобільного телефону. Використання окремими банками альтернативних інструментів доступу до електронного банкінгу шляхом

генерування електронних ключів створює додатковий захист, який як банківський продукт відрізняється вищим рівнем конкурентоспроможності на ринку. Управління процесами та взаємодією передбачає аналіз безпосереднього процесу надання кредиту та шляхів використання скорингових моделей, які об'єднують Application, Fraud, Behavioural та Collection.

Правильне використання зазначених інструментів на ранніх стадіях взаємодії з фізичною особою дозволяє уникнути надання кредитів неблагонадійним особам. Урахування впливу зовнішнього ризику (ризиків країни), який стосується циклічності розвитку світової економіки, має включати розроблення різних сценаріїв (песимістичного, оптимістичного тощо) з кількісними значеннями параметрів кредитування фізичних осіб, які стосуються рівня кредитоспроможності та самого банківського продукту – строків, відсотків, умов надання, рівня офіційного доходу позичальника, стажу роботи, тривалості працевлаштування на поточній або попередній посаді, використання інформації щодо кредитної історії тощо.

Отже, створення ефективної системи управління ризиками кредитування фізичних осіб передбачає використання численних методів недопущення та мінімізації кредитного та операційного ризиків, які стосуються діяльності персоналу, ефективності технічних компонентів і програмного забезпечення, управління процесами надання кредитів та розроблення альтернативних сценаріїв залежно від фази економічного циклу національної економіки.

Проаналізувавши сучасний стан розвитку споживчого кредитування на ринку України, можна виділити основні напрями розвитку споживчого кредитування населення. Так, розвивати потрібно передусім короткострокове кредитування населення під купівлю товарів народного споживання довгострокового користування. Пов'язано це з тим, що за такого виду кредитування банк несе менший ризик, тому що терміни кредитування невеликі (до року), а суми порівняно незначні. Таке споживче кредитування буде орієнтовано переважно на середній прошарок населення. Другим напрямом є розвиток довгострокового кредитування населення, а саме житлового

кредитування фізичних осіб, оскільки розвиток саме такого кредитування є перспективним для банків, тому що даний ринок сьогодні тільки починає розвиватися і має великі перспективи розвитку для банків як нового банківського продукту [5].

Недосконалість наявної нормативної бази та нестаток досвіду щодо відношень кредиторів і позичальників в процесі онлайн-кредитування привели до виникнення цілої низки негативних явищ. З огляду на відсутність належного механізму ідентифікації позичальників досить поширеними стали випадки надання кредитів особам, які використовували чужі документи, що привело до виникнення хвилі судових позовів. Непоодиноким стало одержання кредитів одночасно в декількох фінансових компаніях (деякі позичальники брали кредити у 20-25 фінансових компаніях), наслідком чого стала неспроможність виплати штрафу й пені, а також навмисні дії щодо виконання власних боргових зобов'язань. Нацкомфінпослуг вжив низку заходів для покращення ситуації, якими стали проведення семінарів з основними гравцями ринку онлайн-кредитування щодо вдосконалення процедури ідентифікації клієнтів на основі вдосконалених ІТ-рішень; розроблення й затвердження «Методичних рекомендацій щодо укладення електронних договорів про надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту, в інформаційно-телекомунікаційних системах», в яких наведений порядок укладення електронного договору, умови оферти, акцептування оферти одноразовим ідентифікатором, використання інформації з бюро кредитних історій [29].

Очевидно, що виконання рекомендацій певною мірою сприятиме оздоровленню ринку онлайн-кредитування, але до повного вирішення всіх проблем воно не приведе. Запропоновані заходи мають рекомендаційний характер і не сприймаються багатьма фінансовими компаніями як обов'язкова умова їх діяльності; як і раніше, більшість компаній під час укладення електронного договору не використовуює кредитні звіти, які можна одержати від бюро кредитних історій; залишається невирішеною проблема ідентифікації та верифікації клієнтів. Необхідним є розроблення нормативно-правового акта

стосовно сфери онлайн-кредитування, який би врегулював питання захисту прав позичальників і забезпечив відповідний рівень якості фінансового моніторингу. Невідкладним є вирішення урегульованості всього ринку небанківського фінансового сектору України.

Закон України «Про споживче кредитування» неповністю визначає правові основи функціонування ринку небанківського кредитування, що зумовлює необхідність прийняття законодавчого акта щодо захисту прав позичальників (насамперед, це стосується малозабезпеченого населення) і кредиторів у сфері небанківського кредитування, визначення порядку погашення кредитів, процедури реструктуризації боргів та надання повторних [38].

Особлива увага повинна бути приділена умовам надання повторних кредитів, включаючи встановлення максимальної величини процентної ставки (залежно від терміну погашення кредиту) та розмірів максимального місячного платежу; важливим є оцінювання рівня кредитоспроможності позичальника для встановлення обмежень щодо надмірної заборгованості. Проблемою залишається недостатній рівень фінансової обізнаності споживачів, що приводить до неправильного оцінювання своїх фінансових потреб, нездатності вибору якісних послуг, надійних фінансових установ, що створює підґрунтя для випадків шахрайства та зловживань [9, с. 114].

Основними заходами щодо покращення процесу споживчого кредитування можуть бути: зміна нормативно-правової бази кредитування фізичних осіб; здешевлення споживчого кредиту шляхом прив'язки його процентної ставки до облікової ставки НБУ; комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності потенційних клієнтів; забезпечення функціонування Всеукраїнського бюро кредитних історій, яке має збирати дані про всіх потенційних позичальників; активне використання маркетингових технологій для забезпечення зростання споживчого кредитування, створення нових кредитних продуктів для фізичних осіб [31, с. 43].

Тому, незважаючи на значне покращення нормативно-правової бази споживчого кредиту, все ще існує нагальна потреба у подальшому розвитку механізму боржник-кредитор на основі аналізу досвіду центральних банків інших країн з метою гармонізації кредитування відповідно до затвердження асоціації між Україною та ЄС. Розвиток сегмента небанківського споживчого кредиту, а також вивчення взаємозалежності банків і фінансових компаній потребують додаткового регулювання з огляду на існуючу практику їх фінансування за допомогою банківських позик.

Загалом, аналіз практики кредитування комерційних банків та небанківських кредитних організацій на споживчі потреби в Україні дозволив зробити декілька висновків.

По-перше, існуюча практика кредитування фізичних осіб на споживчі потреби різними комерційними банками має ряд проблемних спільних рис. до:

- недостатнє методичне забезпечення в організації кредиту (як правило, не існує національних та національних положень щодо споживчого кредиту, тому більшість банків дотримуються загальних правил кредитування);
- недоліки процедури кредитування (труднощі із забезпеченням повернення кредиту);
- проблеми зловживання кредитами тощо;
- використання готівки при наданні та погашенні кредиту, що призводить до збільшення витрат та труднощів у контролі за цільовим призначенням позики;
- посилення конкуренції в банківському секторі змушує українські банки надавати нетрадиційні види кредитів на поточні потреби, такі як: Б. Кредити під заставу брухту дорогоцінних металів.

По-друге, все більшу роль у наданні споживчого кредиту в Україні відіграють небанківські кредитні установи, такі як кредитні спілки, і кредитні спілки зокрема. Аналіз діяльності дозволяє визначити:

- дуже високі темпи зростання кредитів населенню (близько 2,5 тис. разів за останні 5 років) за рахунок зростання довіри населення до кредитних спілок та широкої підтримки їх діяльності міжнародними організаціями;

- кредити є переважно короткостроковими та в основному спрямовані на задоволення поточних потреб позичальників.

По-третє, нестабільна ситуація в країні (нечітка економічна політика: інфляція, політична та соціальна нестабільність) негативно впливає на розвиток споживчого кредиту.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ БАНКІВ

3.1. Зарубіжний досвід міжнародних організацій

Бум споживчого кредиту вплинув не лише по Україні, а й по інших країнах, досягнувши піку в 2008 році. Після стрімкого розвитку споживчого кредиту в Західній Європі західні банки почали розвивати цей бізнес у країнах з перехідною економікою, зокрема в Україні, де процентні ставки вищі, ширший діапазон реальних процентних ставок і, відповідно, вища прибутковість. Збільшенню попиту на споживчі кредити сприяли декілька факторів: низька інфляція, стабільність валютного курсу, довіра до банківської системи (також через вихід на український ринок банків іноземного капіталу), помірне, але стабільне зростання доходів населення, позитивні очікування. Водночас найшвидше зростали кредити домогосподарствам у країнах з перехідною економікою, що можна пояснити кількома факторами. По-перше, відносини споживчого кредиту в країнах з розвинутою економікою мають довгу історію регулювання.

Споживче кредитування вже давно зростає пропорційно до доходу домогосподарства, і дослідження показало позитивну кореляцію між споживчим кредитом і доходом на душу населення. По-друге, зростання кредиту зумовлене фінансовою лібералізацією, а саме – низькими процентними ставками за кредитами [26, с.9].

Попит на споживчі кредити в Сполучених Штатах, як і в більшості розвинених економік, сформував постійний історичний розвиток, але в той же час нижчий у Німеччині, Франції, Великобританії та Італії. На нашу думку,

причиною є високе соціальне розшарування населення в США. На відміну від цих країн, коефіцієнт Джіні в США досягає 41.

На сьогоднішній день найвищий рівень споживчого кредиту зафіксований в Азії, другий - у Європі, третій - у Латинській Америці. Зауважимо, що споживчий кредит забезпечує левову частку доходів для банків розвинених країн, оскільки майже всі основні покупки здійснюються в кредит. У Європі кількість людей, які користуються споживчими кредитами, в 50 разів більше, ніж у Росії, а в США – в 75 разів. Щоб з'ясувати ситуацію на ринку споживчого кредиту за кордоном, розглянемо їх рамки надання кредитів фізичних осіб. Вирішальну роль у цьому відіграє ціна кредиту.

У США близько 90% нових автомобілів купують у кредит. Виробник зазвичай позичає покупцеві. Типові терміни кредитування – 2, 3 або 4 роки зі ставкою від 300 до 600 євро на місяць. Розмір застави залежить від ціни автомобіля і становить 5-10%. У Великобританії вартість таких позик не перевищує 5-6% на рік. Кредит на автомобіль зазвичай видається на 3 роки. При цьому ціна автомобіля зростає приблизно на 8-10%. Французи платять 7-8% на рік за автокредит і близько 10% за побутову техніку. Споживчий кредит у Німеччині коштує від 9 до 12% на рік (за умови, що кредит надається на 3 роки). Якщо клієнт банку має значний депозит, він може отримати кредит під 5-6% на рік [1, с. 90].

Найнижчі відсотки за споживчими кредитами спостерігаються у Фінляндії, Ірландії, Австрії та Франції, тому саме в цих країнах найбільше платять за кредит, оскільки витрати населення на ці позики є найменшими. Дещо вищі процентні ставки за кредитами фізичних осіб у таких країнах, як Португалія, Греція, Італія та Іспанія. Враховуючи ситуацію в Центральній та Східній Європі, протягом останніх років інтерес населення до кредитів неухильно зростає через підвищення рівня життя та зниження процентних ставок місцевих банків. З одного боку, збільшення споживчого кредиту є хорошим провісником для ринків, що розвиваються, і показує позитивні наслідки вступу до Європейського Союзу, але з іншого боку, у міру зростання

кредитної активності зростає ризик для фінансових установ та економіки в цілому.

Звичайно, швидка кредитна експансія в цих країнах не позбавлена ризику, а надання кредитних послуг на ринках, що розвиваються, є небезпечним через нестабільну політичну ситуацію та можливі економічні та фінансові кризи. Тому ймовірність непередбачуваних збоїв в економічному розвитку Центральної та Східної Європи дуже висока. Про це свідчать макро- та мікроекономічні показники цих країн [2, с. 34]. Наприклад, такі країни, як Болгарія, Хорватія та Румунія, вжили адміністративних заходів, щоб уникнути непотрібного ризику, пов'язаного зі зростанням інтересу до позик. Таким чином, загалом зростання кредитування, яке ми спостерігаємо в Центральній та Східній Європі, характеризується досягненням кредитної культури на вищих рівнях.

Що стосується умов кредитування за кордоном, то до 80% усіх кредитів в ЄС надається під заставу нерухомості. Терміни кредитів досить тривалі з щомісячними платіжками. У Німеччині, наприклад, іпотечні банки видають житлові кредити на термін до 30 років. Позики надаються в Італії сільськими кредитними установами на термін не більше 25 років. Житлові позики доступні у Великобританії майже 60 років.

В Україні максимальний термін видачі іпотечних кредитів становить 20 років. У грудні 2018 року процентні ставки за іпотечними кредитами нефінансовим корпораціям протягом місяця становили 14,9% у гривні, 13,3% в доларах США та 11% в євро.

Процентні ставки по іпотеці в Болгарії в середньому становлять 6,5%. Для порівняння: в Австрії місячна ставка становить лише 2,5%. У Європі та США середні процентні ставки за іпотечними кредитами нині не перевищують 8% на рік [8, с. 106].

Важливо також проаналізувати світовий досвід надання іпотечних кредитів у житловому секторі, оскільки це дозволить судити про те, що українські банки мають запозичувати в цій сфері для вдосконалення системи

житлових кредитів. Загалом середня забезпеченість житлом громадян України сьогодні в 2-3 рази нижча, ніж у розвинених країнах. У Європейському Союзі до 80% усіх кредитів забезпечені нерухомістю, що свідчить про розвиток економіки. Терміни кредитування відносно тривалі, ставки за кредитами змінюються під впливом макроекономічних процесів.

Для того, щоб отримати кредит на житло в Німеччині, позичальнику достатньо надати банку копії документів, що підтверджують право власника на заставлене майно. Розмір кредиту залежить від вартості майна, його забезпечення, тобто вартості активів півзахисника. Такі позики видають іпотечні банки та звичайні ощадні каси на тривалий термін – до 30 років. Процентна ставка по них переглядається кожні 5 років. У цій країні також можна отримати вигідні кредити для малозабезпечених сімей:

- 1) базові позики надаються малозабезпеченим громадянам, вони безвідсоткові та пов'язані з виплатою дотацій (близько 40 тис. квартир);
- 2) субстандартні позики надаються людям із середнім рівнем доходу.

У Франції пільгові кредити відомі як пільгові позики і використовуються для фінансування нерухомості малозабезпечених сімей. Ці позики надаються за фіксованою або змінною процентною ставкою на термін 20 років. Позики під низькі відсотки в Італії надаються сільськими кредитними установами на термін не більше 25 років. Їх розмір складає майже 100% вартості покупки житла. Процентні ставки за такими позиками знижуються залежно від коштів, якими володіє позичальник. В Іспанії зросли кваліфікаційні житлові кредити. Вони випускаються державними (офіційними) кредитними установами та приватними установами на більш вигідних, ніж ринкові, умовах за процентною ставкою та терміном кредитування [13].

З метою стимулювання надання цих позик різними кредитними установами, їх фінансові органи в першу чергу звільняють їх від обов'язкового резервування на ці цілі. У Великобританії кредитори пропонують житлові позики на термін до 60 років. Таким чином, іпотека на термін до 57 років пропонує другий за величиною кредитор у Великобританії – Abbeu. Tesco

пропонує позики на 52 роки. Необхідність продовження терміну погашення обумовлена тим фактом, що при середній ціні житла у Великобританії в 211 000 фунтів стерлінгів 25-річні щомісячні виплати за кредитом є занадто високими для британців.

Таким чином, вивчення зарубіжного досвіду проведення банківських операцій із споживчим кредитом дає змогу узагальнити та забезпечити їх використання українськими банками. Сьогодні спостерігається бум споживчого кредитування в Європейському Союзі та США, і якщо розглядати умови кредитування з умовами кредитування українських банків, то відсотки за споживчим кредитом за кордоном значно нижчі. Досить розвинені кредити для населення на придбання житла, умови кредитування відносно тривалі, є можливість отримати дешеві кредити для сімей з обмеженими доходами. Усе це свідчить про розвиток банківської системи та кредитних відносин між населенням та іноземними банками.

3.2. Прогнозування попиту на споживчі кредити та розробка моделі

Банківська система є найважливішим елементом національної економіки, що визначає її стійкість і стабільний розвиток. У зв'язку з цим питання прогнозування динаміки показників, що характеризують національний кредитний ринок, є надзвичайно актуальним питанням економічних досліджень. Зокрема, у вітчизняній літературі науково обговорюється проблема раціонального управління незадоволеним попитом на російському ринку на позикові ресурси. За однією з позицій, на нього є значний надлишковий попит. Водночас вважається, що стимулювання пропозиції кредитних ресурсів за допомогою інструментів грошово-кредитної політики має призвести до зростання національної економіки та підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції. Але є й альтернативний аспект, згідно з яким надмірний попит низький.

Таким чином, стимулювання пропозиції кредитів на ринку шляхом пом'якшення монетарної політики призведе лише до посилення інфляційних процесів. На основі даних табл. 2.1 та 2.2 виконаємо розрахунок моделі $Y=mx+b$ за допомогою статистичного аналізу у програмі Excel.

В табл.3.1 показано вихідні дані для аналізу.

Таблиця 3.1 Вихідні дані для розрахунку моделі формування попиту на споживчі кредити

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Споживчий попит	1019,7	1015,90	1046,70	1119,90	1043,40	1106,2	1172,78
Кредити отримані	1006,8	1005,6	1037,2	1117,1	1030,6	948,9	874,098657

Джерело: розрахунок автора

Використання графічного методу.

Цей метод застосовують для наочного зображення форми зв'язку між економічними показниками, що вивчаються. Для цього в прямокутній системі координат будують графік, по осі ординат відкладають індивідуальні значення результативної ознаки Y , а по осі абсцис - індивідуальні значення факторної ознаки X .

Сукупність точок результативної та факторної ознак називається полем кореляції.

З поля кореляції можна висунути гіпотезу (для генеральної сукупності) у тому, що зв'язок між усіма можливими значеннями X і Y носить лінійний характер.

Лінійне рівняння регресії має вигляд $y = bx + a$.

Оціночне рівняння регресії (побудоване за вибірковими даними) матиме вигляд $y = bx + a + \varepsilon$, де ε_i – значення (оцінки) помилок ε_i , а a і b відповідно оцінки параметрів α і β регресійної моделі, які слід знайти.

Для оцінки параметрів i - використовують МНК (метод найменших квадратів).

Метод найменших квадратів дає найкращі (заможні, ефективні та незміщені) оцінки параметрів рівняння регресії. Але тільки в тому випадку, якщо виконуються певні передумови щодо випадкового члена (ε) та незалежної змінної (x).

Формально критерій МНК можна записати так:

$$S = \sum (y_i - y * i)^2 \rightarrow \min$$

Система нормальних рівнянь.

$$a \cdot n + b \cdot \sum x = \sum y$$

$$a \cdot \sum x + b \cdot \sum x^2 = \sum y \cdot x$$

Для розрахунку параметрів регресії збудуємо розрахункову таблицю (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 Розрахунок параметрів регресії

x	y	x ²	y ²	x*y
1006.8	1019.7	1013646.24	1039788.09	1026633.96
1005.6	1015.9	1011231.36	1032052.81	1021589.04
1037.2	1046.7	1075783.84	1095580.89	1085637.24
1117.1	1119.9	1247912.41	1254176.01	1251040.29
1030.6	1043.4	1062136.36	1088683.56	1075328.04
948.9	1106.2	900411.21	1223678.44	1049673.18
874.1	1172.78	764050.81	1375412.9284	1025126.998
7020.3	7524.58	7075172.23	8109372.7284	7535028.748

Джерело: розрахунок автора

Для наших даних система рівнянь має вигляд:

$$7a + 7020.3 \cdot b = 7524.58$$

$$7020.3 \cdot a + 7075172.23 \cdot b = 7535028.748$$

Домножимо рівняння системи (-1002.9), отримаємо систему, яку вирішимо методом алгебраїчного складання.

$$-7020.3a - 7040658.87b = -7546401.282$$

$$7020.3a + 7075172.23b = 7535028.748$$

Отримуємо:

$$34513.36 * b = -11372.534$$

$$\text{Звідки } b = -0.3295$$

Тепер знайдемо коефіцієнт «а» із рівняння (1):

$$7a + 7020.3b = 7524.58$$

$$7a + 7020.3 * (-0.3295) = 7524.58$$

$$7a = 9837.847$$

$$a = 1405.4066$$

Отримуємо емпіричні коефіцієнти регресії: $b = -0.3295$, $a = 1405.4066$

Рівняння регресії (емпіричне рівняння регресії):

$$y = -0.3295x + 1405.4066$$

Емпіричні коефіцієнти регресії a і b є лише оцінками теоретичних коефіцієнтів β_i , а саме рівняння відображає лише загальну тенденцію в поведінці змінних, що розглядаються.

Коваріація.

$$\text{cov}(x,y) = x \cdot y - x \cdot y = 1076432.678 - 1002.9 \cdot 1074.94 = -1624.65$$

Розраховуємо показник тісноти зв'язку. Таким показником є вибірковий лінійний коефіцієнт кореляції, який розраховується за такою формулою:

Лінійний коефіцієнт кореляції набуває значень від -1 до $+1$.

Зв'язки між ознаками можуть бути слабкими та сильними (тісними). Їхні критерії оцінюються за шкалою Чеддока:

$0.1 < r_{xy} < 0.3$: слабка;

$0.3 < r_{xy} < 0.5$: помірна;

$0.5 < r_{xy} < 0.7$: помітна;

$0.7 < r_{xy} < 0.9$: висока;

$0.9 < r_{xy} < 1$: дуже висока;

У нашому прикладі зв'язок між ознакою Y та фактором X помірний та зворотний.

Крім того, коефіцієнт лінійної парної кореляції може бути визначений через коефіцієнт регресії b :

Лінійне рівняння регресії має вигляд $y = -0.33x + 1405.407$.

Коефіцієнтам рівняння лінійної регресії можна надати економічний сенс.

Коефіцієнт регресії $b = -0.33$ показує середню зміну результативного показника (в одиницях виміру y) із підвищенням чи зниженням величини чинника x одиницю його виміру. У цьому прикладі зі збільшенням на 1 одиницю y знижується загалом на -0.33 .

Коефіцієнт $a = 1405.407$ формально показує прогнозований рівень y , але у разі, якщо $x=0$ перебуває близько з вибірковими значеннями.

Але якщо $x=0$ знаходиться далеко від вибіркових значень x , то буквальна інтерпретація може призвести до невірних результатів, і навіть якщо лінія регресії досить точно описує значення вибірки, що спостерігається, немає гарантій, що також буде при екстраполяції вліво або вправо.

Підставивши в рівняння регресії відповідні значення x можна визначити вирівняні (передбачені) значення результативного показника $y(x)$ для кожного спостереження.

Зв'язок між y та x визначає знак коефіцієнта регресії b (якщо > 0 - прямий зв'язок, інакше - зворотний). У нашому прикладі зв'язок зворотний.

Коефіцієнти регресії (у прикладі b) небажано використовувати для безпосередньої оцінки впливу факторів на результативну ознаку в тому випадку, якщо існує відмінність одиниць вимірювання результативного показника у факторній ознаці x .

З цією метою обчислюються коефіцієнти еластичності і бета-коефіцієнти.

Середній коефіцієнт еластичності E показує, на скільки відсотків в середньому по сукупності зміниться результат від своєї середньої величини при зміні фактора x на 1% від свого середнього значення.

Коефіцієнт еластичності менший за 1. Отже, при зміні X на 1%, Y зміниться менш ніж на 1%. Іншими словами – вплив X на Y не суттєво.

Середній коефіцієнт еластичності -0.307.

Середня помилка апроксимації 4.01.

Висновки: вивчено залежність Y від X . На етапі специфікації була обрана парна лінійна регресія. Оцінено її параметри методом найменших квадратів. Можлива економічна інтерпретація параметрів моделі - збільшення X на 1 од. призводить до зменшення Y в середньому на 0.33 од.

Таким чином, запропонована модель попиту на споживчі кредити дозволяє виконувати їх прогноз на основі їх пропозиції.

3.3. Пропозиції щодо розвитку ринку споживчого кредитування фізичних осіб

Кредитування фізичних осіб відіграє значну роль у прибутках банку, оскільки стабільність кредитних відносин з клієнтами-фізичними особами та різноманітність видів кредитування значною мірою визначають ефективність діяльності банку. Одним із засобів розширення обсягів кредитування населення при зниженні кредитного ризику є розробка та впровадження кредитних продуктів. Цього можна досягти шляхом перегляду та доопрацювання існуючих систем кредитування вітчизняних банків з урахуванням значного практичного досвіду кредитування фізичних осіб-позичальників банками в країнах з ринковою економікою.

У цьому напрямку доцільно розширити перелік видів кредитів, які надаються пластиковими картками, на освіту, на придбання споживчих товарів і товарів тривалого користування тощо.

Як зазначалося у розділі 2.3, однією з перешкод для розвитку кредитування за кредитними картками є досить жорсткі вимоги до банків щодо надання цього кредиту. На нашу думку, конкуренція на ринку пластикових карт поступово призведе до відмови від страхових депозитів і переміщення уваги на

вдосконалення інших засобів мінімізації кредитного ризику. У зв'язку з цим, виходячи з практичного досвіду АБ «Експрес Банк», є сенс розглянути методичні аспекти розрахунку кредитного ліміту за пластиковими картками.

Ця методика дозволяє прийняти об'єктивне рішення щодо видачі кредиту на персональну пластикову картку з кредитним лімітом (LIMIT), який залежить від рівня кредитного ризику та середнього кредитного обороту на картковому рахунку.

Використання скорингового методу дозволяє швидко й формально приймати рішення щодо оцінки кредитного ризику кредитів фізичним особам-позичальникам, що добре обґрунтовано у зарубіжній економічній літературі, наприклад, німецькими економістами К. Гойцем та М. Шульте.

Таким чином, можна виділити наступні переваги методу підрахунку балів:

- об'єктивність рішення;
- чітка структуризація та систематизація;
- чіткість;
- докази правильності рішення;
- швидкість обробки;
- можливість кількісної оцінки ризиків.

Розглянемо більш детально методика оцінки кредитного ризику за пластиковими картками, яку використовує АБ «Приватбанк». Цільовими клієнтами, які пропонують кредитні продукти на основі пластикових карт, є люди, які часто виїжджають за кордон (переважно для бізнесу) і активно використовують картку для розрахунків у комерційних і сервісних мережах. На основі цієї цільової групи було обрано 10 параметрів, що характеризують історію карткового рахунку клієнта. Кожному параметру призначається вага. Залежно від значення параметра для даного карткового рахунку формується оцінка параметра. Сума добутків балів за вагою для кожного параметра дає остаточну оцінку у вигляді балу.

Рішення про можливість надання кредитного ліміту приймається залежно від загальної кількості балів. Максимально можливий бал – 16 ($S_{\max} = 16$). Максимальна оцінка — 10 балів ($S_{\min} = 10$). У розрахунок входять наступні параметри:

1. Кількість додаткових карток.
2. Тривалість історії клієнта (дата випуску першої картки клієнта).
3. Кількість VIP-транзакцій. Крім того, під VIP-транзакцією розуміються витрати клієнта на послуги авіакомпаній і готелів (у торгових точках з кодом MCC в діапазоні 3501-3760).
4. Кількість VIP-транзакцій.
5. Середня кількість операцій з карткового рахунку за місяць. Операції мають на увазі дебетовий оборот на картковому рахунку клієнта, виключаючи оборот від списання комісій, відсотків, переказів між підключеними картками, тобто враховуються лише «чисті» витрати клієнта.
6. Середньомісячна сума операції на картковому рахунку.
7. Кількість дозволених несанкціонованих овердрафтів.
8. Розмір штрафних санкцій, накладених банком за овердрафти.
9. Зняття готівки у відсотках від загальної суми операцій.
10. «Діяльність із картою» – відношення кількості місяців, за які на Картці була здійснена хоча б одна операція, до загальної кількості місяців за період.

До основних причин, що гальмують розвиток споживчого кредиту в Україні, пов'язаних з фінансово-економічною та політичною кризою, які можуть негативно вплинути на діяльність та фінансову стабільність комерційних банків, можна віднести наступні.

По-перше, спостерігається зростання кредитного ризику, пов'язаного з упередженою кредитоспроможністю окремих позичальників. Після аналізу діяльності банків у багатьох розвинених країнах спостерігається тенденція до використання кредиторами послуг незалежних кредитних бюро, що сприяє

зниженню витрат і ризиків фінансово-кредитних установ, але в Словацькій Республіці такої практики немає. поширений. Україна [17].

По-друге, варто відзначити відносно низьку заробітну плату в Україні і пов'язану з цим неможливість погашення кредиту та відсотків для багатьох позичальників.

По-третє, вища вартість купівлі товарів у кредит порівняно з купівлею їх готівкою. Іншою проблемою є нестабільність валютного курсу, швидке зростання валют посилює кризові тенденції і, як наслідок, підвищує ризик дефолту.

По-четверте, населення не довіряє банківській структурі [18].

Крім того, негативно впливає фактор високої тіньової економіки, оскільки банки навряд чи зможуть об'єктивно оцінити позичальника.

Порівняння отриманих результатів з результатами інших досліджень. Проаналізувавши дані за попередні періоди, ми виявили, що попередні дослідники не визначили детальних причин, що гальмують розвиток споживчого кредиту.

Для подолання вищезазначених проблем та забезпечення розвитку споживчого кредиту необхідно:

- удосконалення регулювання кредитних відносин між кредиторами та боржниками та розробка механізмів запобігання кредитуванню фізичних осіб без інформації про їх реальні неномінальні доходи;
- комерційним банкам необхідно забезпечити збереження якісних показників кредитного портфеля, при цьому його обсяг інтенсивно збільшується;
- уряд має здійснювати політику щодо стабілізації економічної та політичної ситуації в державі, вживати заходів для забезпечення сприятливих умов для підвищення рівня доходів населення, державне законодавство у сфері регулювання та контролю діяльності фінансових посередників.

З метою зниження кредитних ризиків банки вже відбирають своїх клієнтів за допомогою «скорингу» – системи оцінки контролю позичальників

[19; 20]. Завдяки використанню скорингових систем рішення про надання кредиту приймається протягом 10 хвилин. Розробка рейтингової системи управління споживчими кредитами дозволяє фізичним особам:

- суттєво знизити витрати банку на виявлення ризику споживчого кредитування в місці продажу кредитних продуктів банку;

- централізувати та проводити об'єктивний контроль умов кредитування в географічно ізольованих відділеннях та «банківських» кіосках з мінімальними аналітичними навичками кредитного спеціаліста.

Можна відзначити, що важливе місце в активній банківській системі займає кредитування, особливо фізичних осіб. Постійна потреба населення у залученні кредитних коштів зумовлена наявним дисбалансом між їхніми доходами та витратами, а також необхідністю задовольняти потреби в споживчих товарах тривалого користування, вартість яких важко оплатити без попередньої економії. Деяку невідповідність між потребами та ресурсами, доступними для їх задоволення, можна усунути шляхом надання позик фізичним особам. Тому необхідно підтримувати розвиток банківського кредитування фізичних осіб, стабілізувати макроекономічну ситуацію та розвивати альтернативні підходи до фінансування потреб населення.

Споживчий кредит є невід'ємною частиною банківської системи, тому подальше вивчення його характеристик та тенденцій розвитку допоможе «удосконалити» всю банківську систему. Основною причиною, яка призвела до низки проблем, є криза останніх років, яка проявляється не лише в Україні, а й у всьому світі. Банки надавали кредити фізичним особам без належного аналізу їх кредитоспроможності, що значно підвищувало ризик їх діяльності. Тому для надання споживчого кредиту необхідні деякі зміни.

Серед причин необхідності розвитку національних стандартів якості банківської діяльності, в тому числі в сфері кредитування, такі: зміна зовнішнього середовища функціонування банків; зміна нормативної бази регулювання; різні форми конкуренції з іноземними банками та іншими фінансовими інститутами тощо. Проте найважливішою, на думку автора, є

встановлення довіри між різними суб'єктами економічних зв'язків банків: між самими банками, між банками та їх клієнтами, між банками та регулятором. Наявність стандартів значно оптимізує комунікаційні й бізнес-процеси банків [39, с. 45].

Досить велика роль споживчого кредиту як для громадян, що виражається в швидкому прийнятті виникаючих потреб і вимог, так і для розвитку економіки, що задовольняє широкий спектр потреб. Існування такого виду кредиту пов'язано з тим, що споживачі витрачають більшу частину власного доходу на покриття невідкладних споживчих товарів, таких як бакалія.

Використання споживчого кредиту позитивно впливає на рівень життя людей. Завдяки кредитуванню населення може покрити поточні потреби до того, як у нього з'являться необхідні заощадження [11; 12].

Отже, споживчий кредит – це кошти, надані банком, небанківською фінансовою установою, або товари, придбані в комерційних установах з можливістю відстрочення розрахункових операцій за ними для особистих потреб.

Витрати на персонал – це засоби, за допомогою яких можна відшкодувати медичні, шкільні, лікувальні та профілактичні заходи. Кредити, що надаються для задоволення цих потреб, мають ряд специфічних характеристик, які залежать від особливостей особистого споживання, наприклад:

- отримання споживчого кредиту найчастіше надається фізичною особою [13];
- основною цінністю споживчого кредиту як одного з видів кредиту є надання споживчого кредиту як відносин кредитор-позичальник;
- процес погашення боргу за споживчим кредитом обмежується отриманням або накопиченням коштів;
- будь-який вид споживчого кредиту служить для задоволення особистих потреб особистості, має соціальний характер;
- головною умовою отримання споживчого кредиту є регулярний грошовий дохід, тобто платоспроможність цієї особи - позичальника;

- може служити можливістю та підставою для отримання податкових пільг [14; 26].

На даний момент найбільш відомими видами споживчого кредиту є:

- кредит на авто - надає можливість фізичним особам придбати транспортний засіб на довгострокових принципах;
- овердрафт - виплата ліміту в розмірі п'яти посадових окладів працівника [15];
- POS-кредит або кредит в роздрібних магазинах - надання матеріальних коштів для придбання конкретного товару, виданого на території продавця;
- карткове кредитування – використання пластикових карток з обмеженим залишком, за користування якими необхідно сплачувати відсотки;
- іпотечний кредит - форма довгострокового кредитування, що являє собою позику під заставу нерухомості.

Банківські регулятори та органи влади багатьох країн зараз намагаються перенести пріоритети регулювання та розвитку кредитної системи для громадян на своєчасне вжиття заходів для запобігання надмірному зростанню кредиту (контрциклічний буфер для запобігання надмірному зростанню кредиту (Базель IV, розділ IV)). , 2010) та захист прав боржників як споживачів фінансових послуг (в Європейському Союзі – директиви для споживачів, в Австралії – захист споживчого кредиту, в Японії – нова система споживчого кредиту, у США – Закон про реформу Уолл-стріт та Закон Додда-Френка).

З метою зменшення зростання ризиків, пов'язаних із бумом кредитування населення, НБУ виніс зміни до Указу 254-П (РРЗ, 2012а) та видав Інструкцію 139-І (РРЗ, 2012б).

Ці зміни підвищують вимоги до капіталу банків, які кредитують їх населення.

Нинішнє підвищення вимог до капіталізації та ліквідності банків, а також односторонні, часто популістські заходи щодо процентних ставок у кредитних кампаніях проти пограбування призводять до погіршення доступності кредитів

для домогосподарств із низьким і середнім рівнем доходу. , кредитування яких через неможливість забезпечення ліквідної нерухомості, як правило, прийнято під вищі процентні ставки та на менший термін погашення.

Контрциклічні регуляторні заходи, що пропонуються та впроваджуються більшістю експертів, є суто монетаристськими і недостатньо враховують проциклічну природу людини та необхідність її коригування за допомогою державної інституційної політики, як це продемонстрував Хайман Філіп Мінський, чудовий економіст і засновник Пост. - Кейнсіанська школа.

Підхід Г. Мінського (Мінський, 1975) базується на «спекулятивно-фінансовій парадигмі, на образі банкіра, що веде бізнес на Уолл-стріт».

Такий підхід виглядає особливо актуальним у сучасних умовах капіталізму керуючого грошима, коли більшість домогосподарств стежать за станом фінансових ринків, а основними гравцями на цих ринках є інституційні інвестори (Minsky, Whalen, 1996-1997).

Враховуючи причини фінансової кризи, Г. Мінський висунув гіпотезу фінансової нестабільності, доводячи, що капіталістична економіка ендегенно формує фінансову структуру, схильну до фінансових криз.

Х. Мінський розумів фінансову структуру як «ринкові взаємодії між боржниками та кредиторами, а також баланси нефінансових корпорацій, посередників та домашніх господарств, які відображають ці взаємодії» (Minsky, Whalen, 1996-1997).

На думку Г. Мінського, гіпотеза фінансової нестабільності — це теорія впливу боргу на стан фінансової системи, яка визначає метод визначення відповідного рівня боргу (Мінський, 1992).

З огляду на розширення споживчого кредиту на громадян в Україні, можна припустити з точки зору Г. Мінського, що все більша кількість споживчих позичальників буде ідентифікуватися як «забезпечені кредитні позичальники» – «надійні» позичальники (суб'єктів фінансового хеджування), які можуть погасити всі свої позики за рахунок наявного доходу домогосподарства (Investopedia, 2012).

Водночас можна припустити, що значна кількість позичальників споживчого кредиту в Україні, за аналогічною класифікацією Г. Мінського, належить до «спекулятивних» позичальників (спекулятивних фінансових суб'єктів), здатних доволіно погашати поточні зобов'язання. дохід, але немає погашення коштів за раніше отриманими кредитами без їх поновлення - переведення на новий період (роловер).

Схоже, що значна частина позичальників споживчих кредитів в Україні навіть не в змозі погасити відсотки за кредитами в повному обсязі з будь-якими доходами. Щоб обслуговувати та повертати кредити, ці позичальники змушені продавати активи або знову брати в борг. Г. Мінський відносить таких боржників до категорії «Понці» (U.S. Securities, 2009), тобто тих боржників, які встановлюють та погашають свої зобов'язання на основі піраміди.

Чим більша частка спекулятивного та «понці» фінансування в економіці, тим більша ймовірність того, що такий режим фінансування зробить економіку нестабільною. Крім того, пан Мінський показав, що після тривалого періоду економічного процвітання економіка переходить від фінансових відносин, що відповідають стабільному функціонуванню системи, до фінансових відносин, які сприяють дестабілізації системи (від економіки, яка керується «захищеними» боржниками") до економіки, де домінують спекулятивні "позичальники і позичальники пон-понці".

Застосовуючи гіпотезу фінансової нестабільності Г. Мінського для розгляду проблем, пов'язаних з управлінням споживчим кредитуванням громадян в Україні під час буму, можна зробити висновок, що враховуючи велику кількість домогосподарств, які «понці» та «спекулятивні» споживчі позичальники є ризиками накопичення в Росії. економічна нестабільність (Минский, 1992).

У цьому контексті видається недостатнім аналізувати обґрунтованість лімітів розширення приросту споживчого кредиту виключно на основі показників відношення загальної заборгованості населення до кредитів, отриманих банками, до ВВП. і заощадження населення, як припускають багато

російських і зарубіжних вчених. На думку автора, ступінь фінансової нестабільності та ризику, пов'язані з кредитуванням населення, слід оцінювати не лише на основі аналізу динаміки середнього показника поточної заборгованості, а й на основі аналізу динаміки поточного боргового навантаження домогосподарств з низькими та середніми доходами. На жаль, офіційна статистика не надає інформації про значення коефіцієнта поточної заборгованості в розрізі груп домогосподарств за рівнем доходів (включаючи домогосподарства з низьким і середнім рівнем доходу).

На думку Г. Мінського (Мінський, 1985), знизити ймовірність такої нестабільності можна за допомогою інституційної політики держави, яка повинна мати такі цілі:

- сприяти скороченню фінансування довгострокових інвестиційних проектів за рахунок короткострокових кредитних коштів, скороченню спекулятивних позик та позик Понці;
- сприяння зміні технологій виробництва шляхом підтримки менш капіталомісткого виробництва споживчих товарів.

Крім того, Х. Мінський у своїй спільній роботі з К. Веленом наполягає на тому, що «капіталізм може бути успішним лише в тому випадку, якщо його інституційна структура відображає той факт, що люди мають обмежену толерантність до невизначеності та невизначеності» (EconomicInsecurity і .. .) 1996- . 1997).

Враховуючи результати дослідження Г. Мінського, однією з причин негативних наслідків кредитних бумів є неефективність державної політики щодо збільшення довгострокових кредитних ресурсів фінансово-кредитних установ, зниження ненадійності та невизначеності приватних домогосподарств у їх кредитні відносини з банками, які кредитують приватні домогосподарства на придбання товарів, робіт і послуг, які виробляються з мінімальними капіталовкладеннями.

Як яскраво описує професор Джон Морангос, посткейнсіанці виступали за сильне втручання держави в інституційний розвиток, балансує приватні

інтереси з громадянськими цінностями, щоб підтримати розвиток цивілізованого капіталістичного суспільства.

Слід зазначити, що російські вчені Лаврушин О.І., Ларіонова І.В., Ольхова Р.Г. Вони також дійшли висновку, що споживчий кредит несе підвищений ризик через психологічні особливості позичальників. Ці вчені бачать кредитний бум (особливо іпотечний бум) не лише як наслідок, а й як каталізатор зміни циклів на фінансових ринках. Розуміння та розвиток антициклічних інструментів Ларіонова І.В., Ольхова Р.Г. вважає за необхідне розглянути 4 групи проблем [24]:

- надання базових активів, які служать об'єктами позики;
- достатні доходи населення та мотивація домогосподарств брати кредити;
- розвиток фінансового ринку, наявність довгострокових ресурсів, їх вартість та варіанти рефінансування;
- законодавче забезпечення споживчого кредиту.

У цьому контексті надзвичайно важливим є те, що державні заходи щодо скорочення нецільового, дорогого короткострокового кредитування громадян здійснюються насамперед шляхом підтримки держави, фінансових регуляторів та місцевих органів влади у наданні соціально ефективного споживчого кредиту населення.

Інновації в банківському кредитуванні за останні кілька десятиліть були пов'язані з розширенням кола фірм і напрямків кредитування, удосконаленням практики кредитування та створенням специфічної інституційної «зовнішньої інфраструктури» для пом'якшення кредитного ризику. Основними інноваційними кроками, зробленими українськими банками в цей період безпосередньо у сфері споживчого кредиту, було створення нових продуктів і процесів, у тому числі використання кредитних карток. Сьогодні споживчий кредит в Україні розширився на фінансування нових потреб, таких як медичне обслуговування, відпочинок тощо. Такі кредити зазвичай надаються

невеликими сумами, тому: вони порожні, мають невеликий пакет документів, не включають авансу, а ризики компенсуються процентними ставками.

Проте таких цільових споживчих кредитів в Україні поки дуже мало. Населення зазвичай задовольняє подібні споживчі потреби (оздоровлення, відпочинок, туризм, хобі), беручи так звані «необмежені» кредити. Такі («небажані») позики, як правило, збільшуються, але можуть становити додаткові загрози для своєчасного погашення кредиторів, у поєднанні зі слабким стимулом для позичальника до погашення позики. Тому ми вважаємо, що асортимент сучасного банку не повинен обмежуватися «безцільовими» та «цільовими» кредитами для забезпечення життєдіяльності та матеріальних потреб населення, а продукти споживчого кредитування повинні мати більше цільових кредитів для задоволення їхніх потреб. емоційні, культурні та інтелектуальні потреби.

Окрім студентських позик, вони можуть включати позики, пов'язані з цілями творчого та емоційного розвитку людини. Наприклад, цільовий кредит для туриста чи рибалки. Ступінь рентабельності отримання такого кредиту від позичальника більший, а отже, і мотивація до повернення. Виходячи з вітчизняного та міжнародного досвіду, ми рекомендуємо банкам зменшувати готівковий вміст своїх продуктів при кредитуванні та погашенні, а також заохочувати людей брати кредити на основі використання кредитних карток та овердрафтів. Це сприяє зниженню витрат на продаж і посилює контроль банку за цільовим використанням кредитів. У той же час пропозиція споживчого кредиту від різних банків може сильно відрізнятися. Якщо банк прийняв чітку стратегію, орієнтовану на сегмент роздрібного кредитування, його продуктовий асортимент може включати найширший асортимент продуктів і послуг. При цьому особливо важливо вивчати та враховувати реальні та кількісні та якісні характеристики попиту на споживчий кредит [47, С. 132].

Крім того, цим банкам доцільно розробляти та виготовляти унікальні продукти (ті самі продукти для хобі тощо), які підкреслюватимуть унікальність кредитних послуг та зміцнить їх ринкові позиції. Для банків, які обирають

стратегії диференціації, асортимент споживчих кредитів зазвичай може бути коротшим.

На початку 21 століття фінансова глобалізація принесла інновації, які, серед іншого, змінили формат продажу споживчих кредитів. Згідно з дослідженням британської компанії Datamonitor, до найважливіших напрямків банківських інновацій у споживчому кредиті сьогодні належать: створення специфічних продуктів; підвищення цін та розробка більш гнучких процедур погашення кредитів; Охоплення нових сегментів споживачів (молодь, пенсіонери тощо); Використання сучасних каналів збуту, таких як мобільний зв'язок та соціальні сайти в Інтернеті [47, С. 133].

Це повинні враховувати банки, які хочуть зберегти міцні ринкові позиції при досягненні певного рівня операційної ефективності. Серед різноманітних форматів продажу споживчого кредиту варто відзначити ефективність банків у використанні таких сучасних інноваційних форматів, як кредит по телефону чи Інтернет.

Для вирішення даної проблеми можна запропонувати такі шляхи вдосконалення сегменту споживчого кредитування в Україні:

- перегляд та вдосконалення механізму здешевлення споживчих кредитів;
- удосконалення процесу перевірки та аналізу позичальника;
- проведення навчальних тренінгів, курсів для працівників банків;
- удосконалення якості обслуговування, консультацій клієнтів;
- перегляд принципів споживчого кредитування (внесення змін до їх умов).

ВИСНОВКИ

На підставі проведених досліджень можна зробити наступні висновки:

- однією із основних причин популярності споживчого кредиту серед населення є необхідність задоволення споживчих потреб через нестачу власних вільних коштів. Разом з тим процес надання споживчого кредиту є достатньо складним, що вимагає від банків та інших фінансово-кредитних установ особливої уваги щодо управління ним і, зокрема, ризиками споживчого кредитування шляхом запровадження ефективної системи ризик-менеджменту;
- споживчий кредит — це взаємопов'язаний комплекс організаційно-функціональних, документальних, правових та економічних процедур, які утворюють єдиний механізм взаємодії кредитної установи з фізичною особою під час надання споживчого кредиту;
- загальна вартість споживчого кредиту не визначена законодавством у вигляді штрафних санкцій за невиконання споживачем, усіх податків та обов'язкових платежів за придбані товари, роботи чи послуги, а також вартості додаткової та пов'язаної третини. -партійні послуги, пов'язані з отриманням кредиту. Це зменшує загальну вартість споживчого кредиту, на який подається заявка, і робить сам кредит більш привабливим;
- протягом 2018-2021 рр. банківська система України демонструвала зменшення обсягів корпоративного кредитування, так у 2019 році порівняно з 2018 роком на 97135 млн. грн., у 2021 році порівняно з 2020 роком – на 72601 млн. грн. Зниження попиту на деякі товари та послуги, було спричинене пандемією й впровадженням жорстких карантинних обмежень й суттєво вплинуло на діяльність окремих секторів економіки. Також проблемою відновлення корпоративного кредитування є низька платоспроможність та слабка платіжна дисципліна позичальників, а також низькі темпи відновлення реального сектору економіки України та значна частка підприємств, які працюють «в тіні»;

- через коротку строковість споживчих кредитів сьогодні вже погашено близько половини працюючих позик, які були в портфелі на початку кризи. Із збільшенням кредитування частка цього старішого портфеля, що «пережив» карантинний період, зменшується. То ж всередині показники якості портфеля надалі поліпшуватимуться. Проте банки мають більш детально аналізувати стан обслуговування позик, особливо реструктуризованих, й належним чином їх відображати. З огляду на наявні ризики сегмента НБУ зберігає наміри запровадити підвищені ваги ризику для незабезпечених споживчих кредитів, за результатами проведеного аналізу такі зміни не призведуть до порушення вимог до капіталу банками, оскільки фінансові установи мають достатній запас міцності. Проте вони покликані збільшити стійкість кредиторів до потенційних кризових явищ, зокрема стимулювати належне врахування переваг й ризиків роботи у даному секторі;

- аналіз стану споживчого кредитування домашніх господарств, нефінансових корпорацій й кредитних спілок доводить, що головною причиною яка призвела до неплатоспроможності позичальників була криза COVID-19, тому механізм банківського споживчого кредитування потребує відновлення й вдосконалення;

- регулярне збільшення доходів й зниження стандартів кредитування стимулювали зростання даного сегмента, але пандемія COVID-19 викликала незначний спад у кінці року. Збільшення споживчого кредитування дасть змогу підвищити якість портфеля роздрібних кредитів, а перепродаж різними кредиторами непрацюючих споживчих кредитів фізичним особам вплине на покращення якості портфеля споживчих кредитів;

- аналіз практики кредитування комерційних банків та небанківських кредитних організацій на споживчі потреби в Україні дозволив зробити декілька висновків: існуюча практика кредитування фізичних осіб на споживчі потреби різними комерційними банками має ряд проблемних спільних рис; недостатнє методичне забезпечення в організації кредиту (як правило, не існує національних та національних положень щодо споживчого кредиту, том у

більшість банків дотримуються загальних правил кредитування); недоліки процедури кредитування (труднощі із забезпеченням повернення кредиту); проблеми зловживання кредитами тощо; використання готівки при наданні та погашенні кредиту, що призводить до збільшення витрат та труднощів у контролі за цільовим призначенням позики;

- все, все більшу роль у наданні споживчого кредиту в Україні відіграють небанківські кредитні установи, такі як кредитні спілки, і кредитні спілки зокрема:

- дуже високі темпи зростання кредитів населенню (близько 2,5 тис. разів за останні 5 років) за рахунок зростання довіри населення до кредитних спілок та широкої підтримки їх діяльності міжнародними організаціями;

- кредити є переважно короткостроковими та в основному спрямовані на задоволення поточних потреб позичальників;

- нестабільна ситуація в країні (нечітка економічна політика: інфляція, політична та соціальна нестабільність) негативно впливає на розвиток споживчого кредиту.

- вивчення зарубіжного досвіду проведення банківських операцій із споживчим кредитом дає змогу узагальнити та забезпечити їх використання українськими банками. Сьогодні спостерігається бум споживчого кредитування в Європейському Союзі та США, і якщо розглядати умови кредитування з умовами кредитування українських банків, то відсотки за споживчим кредитом за кордоном значно нижчі. Досить розвинені кредити для населення на придбання житла, умови кредитування відносно тривалі, є можливість отримати дешеві кредити для сімей з обмеженими доходами. Усе це свідчить про розвиток банківської системи та кредитних відносин між населенням та іноземними банками;

- пропонована модель попиту на споживчі кредити дозволяє виконувати їх прогноз на основі їх пропозиції;

- для подолання вищезазначених проблем та забезпечення розвитку споживчого кредиту необхідно:

- удосконалення регулювання кредитних відносин між кредиторами та боржниками та розробка механізмів запобігання кредитуванню фізичних осіб без інформації про їх реальні неномінальні доходи;
- комерційним банкам необхідно забезпечити збереження якісних показників кредитного портфеля, при цьому його обсяг інтенсивно збільшується;
- уряд має здійснювати політику щодо стабілізації економічної та політичної ситуації в державі, вживати заходів для забезпечення сприятливих умов для підвищення рівня доходів населення, державне законодавство у сфері регулювання та контролю діяльності фінансових посередників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алескерова Ю.В. Особливості розвитку споживчого кредитування в Україні. Причорноморські економічні студії. Випуск 27. 2018 С. 87-92.
2. Ампілогова К. О. Сучасні методи управління ризиками кредитування банками фізичних осіб. SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE MODERN PERIOD OF UKRAINE. 2020. Випуск 4 (144). С. 33-39.
3. Аналітичний огляд ринку споживчого кредитування. 2019. URL: http://integrumventures.com/files/Аналіз_ринку_споживчого_кредитування_Україна_лют.2019.pdf
4. Банківська система України: інституційні зміни та інновації: монографія / Л. О. Примостка, М. І. Диба та ін. К.: КНЕУ, 2015. 434 с.
5. Блащук-Дев'яткіна Н.З., Петик Л.О., Кіндрат Ю.І. Регулювання споживчого кредитування в Україні. «Young Scientist». 2018. •№ 11 (63). С. 1073-1079.
6. Вовк В.Я. Ринок споживчого кредитування: проблеми та перспективи розвитку у посткризовий період. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
7. Вовчак О.Д., Атонюк О. І. Споживче кредитування в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку в умовах фінансовоекономічної нестабільності. Європейські перспективи. 2016. Вип. 2. С. 148-157.
8. Волкова Н. І., Статкевич Г. В. Розвиток споживчого кредитування в кризових умовах. Економіка та держава. 2021. № 11. С. 106-111
9. Волкова Н.І. Концептуальні підходи щодо вдосконалення кредитування споживчих потреб населення. Економіка і організація управління. 2016. №4. С. 143-152.
10. Вудвуд В.В., Попова Е. М. Сучасний стан споживчого кредитування в Україні. «Young Scientist». 2018. № 10 (62). С. 311-317.

11. Гаврилко Т.О. Споживче кредитування в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. Том 30 (69). № 5. С. 110-116.
12. Ганзюк С. М., Вишнякова Ю. О. Кредитування споживчих потреб в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 18. С. 47–52.
13. Гасій О. В., Клименко В. І. Стан та перспективні вектори розвитку банківської кредитної діяльності в Україні. Ефективна економіка. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7617>
14. Горин В. П. Роль кредитування домогосподарств у підвищенні суспільного добробуту в Україні. Наука й економіка. 2017. № 1 (45). С. 7- 15.
15. Грищук Ю.П. Проблеми споживчого кредитування в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Economics/1_116750.doc.htm
16. Дзюбенко А.Д. Особливості розвитку споживчого кредитування в Україні. Причорноморські економічні студії. 2018. №27-2. С. 87-92.
17. Добрик Л.О. Актуальні аспекти споживчого кредитування в Україні. Ефективна економіка. 2013. № 2. С. 21–25.
18. Донець О. Б. Вдосконалення скорингу як методу оцінки кредитних ризиків малого і середнього бізнесу. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. Запоріжжя. 2017. Вип. 3(09). С. 107–111.
19. Доценко І.О., Доценко В.В. Сутність та значення кредитної діяльності банку у сучасних умовах економічного розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 12. Ч. 1. С. 94–98.
20. Доценко І.О. Сучасні тенденції розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. Економіка і суспільство. 2018. Випуск №14. С. 792-800.
21. Костюк В.А. Розвиток споживчого кредитування у банківській сфері України. Економіка і суспільство. 2017. Випуск 12. С. 547-559.
22. Забчук Г. М. Активізація банківського кредитування реального сектору економіки як передумова відновлення економічного зростання. Економічний аналіз: зб. наук. праць. 2018. Т. 28. № 1. С. 172–177.

23. Заславська О.І. Аналіз та оцінка сучасного стану роздрібного банківського бізнесу в Україні у сфері кредитування. Науковий вісник Ужгородського Університету 2021. Серія Економіка. Випуск 1 (57). С. 114-120.
24. Зверяков М. І. Жердецька Л. В. Банківський та реальний сектори економіки України: оцінка взаємозв'язків і детермінант розвитку. Економіка України. 2017. № 10 (671). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_10_4
25. Іршак О. С, Лещук І. Я. Сучасний стан кредитної діяльності банків та її вплив на розвиток реального сектору економіки. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 34. С. 145–149
26. Кізима Т. О. Кредитна поведінка домогосподарств: структурно-аналітичний аспект. Світ фінансів. 2019. № 1 (58). С. 7-18.
27. Коноплицька О.М. Споживче кредитування в Україні та світі: проблеми та перспективи. Збірник наукових праць РДГУ. 2013. № 2 (48). С. 102–112.
28. Костюк В.А., Скоринська М.О. Розвиток споживчого кредитування у банківській сфері України. Економіка і суспільство. 2017. Випуск 12. С. 547-552.
29. Кремень В. М., Кремень О. І., Гуляєва Л. П. Роль банківського кредитування у розвитку економіки України. Проблеми економіки № 3 (45), 2020. С. 176-182.
30. Кредити, надані домашнім господарствам, за цільовим спрямуванням. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
31. Ларіонова К. Аналіз сучасного стану кредитного ринку України в умовах невизначеності коронакриз. URL: http://lib.khnu.km.ua/pdf/mng/2021/mdes_2021_2_8.pdf
32. Методичні рекомендації щодо укладення електронних договорів про надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту, в інформаційно-телекомунікаційних системах : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, від 6 червня 2019 р. № 1033. Розпорядчі документи Нацкомфінпослуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Rozporiadchi-dokumentyNatskomfinposluh>

33. Мороз С. В., Мейш В. О. Основні аспекти кредитування на сучасному етапі. Вісник Хмельницького національного університету 2020. № 5. С. 116-125.
34. Несен О. В. Споживче кредитування в Україні: проблеми надання та напрями розвитку операцій. Науковий журнал «ЛОГОС. Мистецтво наукової думки». 2018. №1. С. 42-43
35. Осадчий Є. Сучасний стан та проблеми банківського споживчого кредитування в Україні. Ринок цінних паперів України. 2014. № 11-12. С. 97-102.
36. Осадчук Ю.М. Островська В.І. Підходи щодо вдосконалення кредитування споживчих потреб населення. Науковий журнал. 2016. № 10. С. 176-185
37. Охрименко І. Б. Необхідність та напрями удосконалення регулювання споживчого кредиту в Україні. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/16_2_2017ua/12.pdf
38. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>
39. Пасінович І. І., Дмитрук В. О. Кредитування реального сектору економіки регіону: стан, проблеми, перспективи. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2019. Вип. 3. С. 42–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2019_3_9
40. Підвищення ролі банківської системи в економічному зростанні: види, функції та роль кредиту / наук. ред. А. П. Мороз. Київ : УФМТ, 2016. 23 с
41. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 року № 1734 VIII 4640. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.
42. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
43. Про захист прав споживачів. Закон України станом на 12.05.1991 р. № 1023-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.

44. Прилуцький А. М., Пахалюк Л. В. Споживче кредитування в Україні та його особливості. Ефективна економіка. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7459>
45. Просяник І.В. Кредитування фізичних осіб та його особливості в Україні. Економіка і суспільство. 2016. Випуск №2. С. 594-598.
46. Сергеева О.С Сучасний стан банківського споживчого кредитування в Україні Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Випуск 20. С. 894-899.
47. Степура А.Т. Банківські інновації: сутність та значення у кредитуванні малого і середнього бізнесу. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 14. С. 131-135.
48. Статистичні випуски Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57420
49. Стрільчук Ю.І. Інноваційні підходи до банківського кредитування населення. Економіка і суспільство. 2017. Випуск №8. С. 684-689.
50. Чайковський Я.І. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку банківського споживчого кредитування в Україні. Економічний аналіз : зб. наук. праць. 2017. Том 27. № 1. С. 156-163
51. Харабара В. М. Проблеми розвитку споживчого кредитування України. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/5_2016/9.pdf
52. Харабара В. М., Грешко Р. І. Кредитування споживчих потреб населення та розвиток інфраструктури ринку фінансових послуг. Економіка та держава. 2019. № 4. С.52-57.
53. Шаповал О.А. Інституційні засади управління ризиками споживчого кредитування. Економічні перспективи підприємництва в Україні : тези доп. Всеукр. Інтернет-конф. Ірпінь : ДУФСУ, 2016. С. 381-385.
54. Швець Ю.О., Горбачов О.Є. Сучасний стан банківського кредитування в Україні: проблеми та перспективи. 2018. № 15. С. 793-798

55. Юдіна С. В., Гуржий Т. О., Васькова К. О. Аналіз тенденцій кредитних послуг комерційних банків домогосподарствам в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 21. С. 34–38.
56. Язлюк, Б. О. Аналіз факторів впливу на розвиток іпотечних відносин в Україні. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 4. С. 70-79.
57. An Overview of Consumer Finance and Policy Issues. URL: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R45813.pdf>
58. Telis Demos Consumer Lenders Face a New Challenge: Each Other. URL: <https://www.wsj.com/articles/consumer-lenders-face-a-new-challenge-each-other-11620126192>

ДОДАТОК А

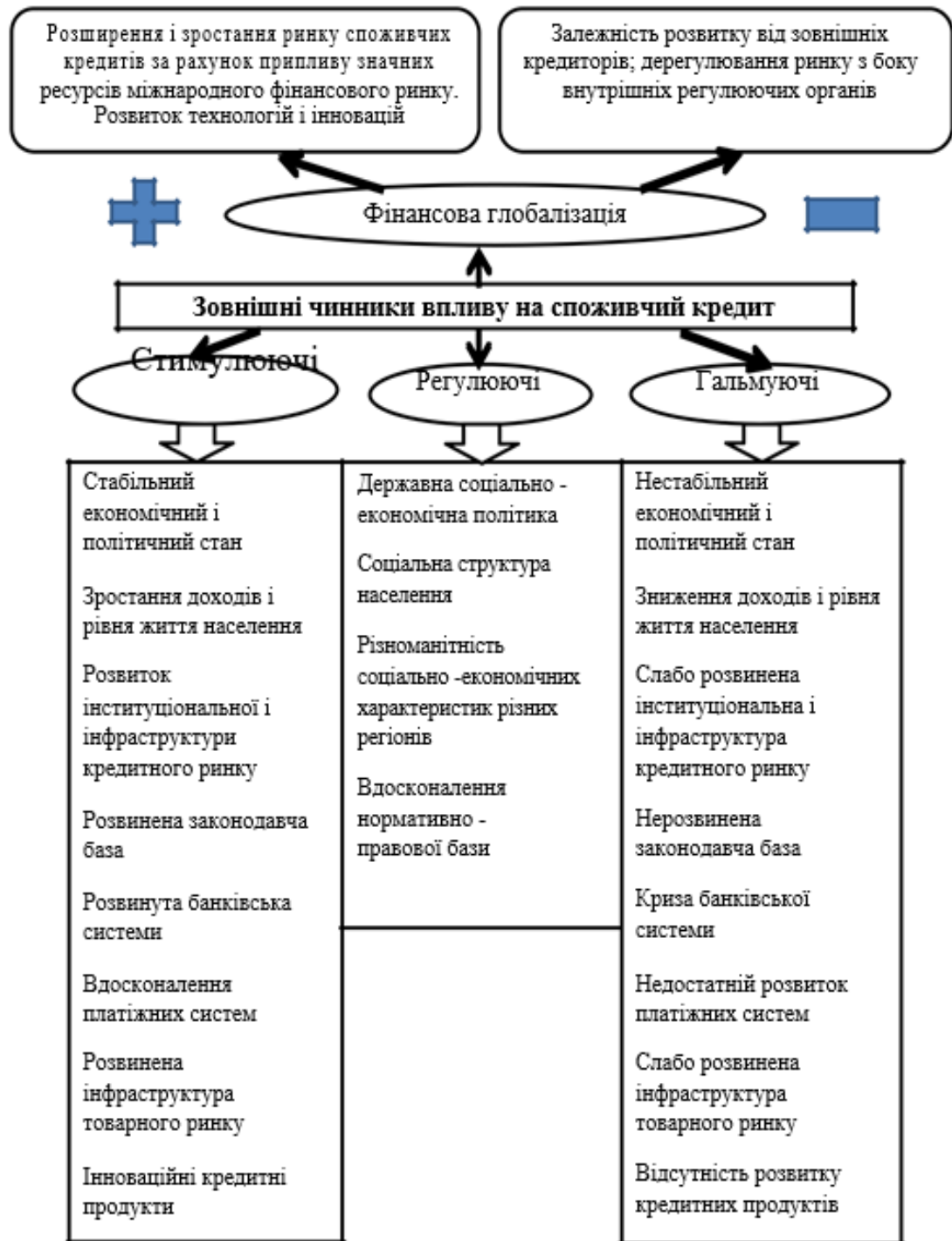

Рисунок 1 Чинники найбільшого зовнішнього впливу на розвиток споживчого кредитування в Україні

Період	Основні тенденції розвитку кредитування фізичних осіб		
	Загальні	Структурні	Продуктові
2013-2014 ()	Конкурентна боротьба між учасниками ринку слабка. Прихід іноземних банків приніс незначне зростання конкуренції між банками	Стрімке зростання обсягів кредитування фізичних осіб	Розширення загальної лінійки продуктового ряду
	Поступове зростання доступності кредитів, пом'якшення стандартів кредитування	Збільшення обсягів і частки довгострокових кредитів	Ріст кредитування на купівлю нерухомості
	Розвиток філійних мереж банків	Зростання обсягів і частки «цільових кредитів»	Ріст кредитування на купівлю авто
	Дозвіл валютного кредитування фізичних осіб	Стрімкий ріст обсягів і частки валютних кредитів	Ріст товарних споживчих кредитів
	Зростання процентних ставок по кредитах	Повільне зростання обсягів і частки проблемних кредитів	Повільне заміщення грошових кредитів картковими продуктами
	Накопичення ризиків		
2014-2015 ()	Заборона на надання валютних кредитів	Ізальмування і падіння росту кредитування населення	Скорочення всього продуктового ряду
	Підвищення процентних ставок по кредитах	Падіння росту довгострокових кредитів	Припинення житлового кредитування
	Погіршення якості кредитних портфелів банків і підвищення вимог до позичальників	Стрімкий ріст прострочених кредитів і проблемної заборгованості	Згортання авто кредитування більшістю учасниками ринку
2015-2016 ()	Перегляд стратегії кредитування фізичних осіб	Повільне відновлення росту кредитування фізичних осіб	Зростання нецільових і без заставних грошових кредитів
	Посилення конкурентної боротьби між банками, збільшення кількості гравців на ринку споживчого кредитування	Падіння росту і зменшення частки довгострокових кредитів	Розширення всього продуктового ряду споживчого кредитування
	Пом'якшення вимог до позичальників при споживчому кредитуванні	Зростання частки споживчих (неінвестиційних) кредитів	Зростання карткових кредитних продуктів
	Ріст процентних ставок по споживчих кредитах	Зменшення частки валютних і збільшення частки гривневих кредитів	Збільшення пропозиції інноваційних продуктів
		Стабілізація високого рівня прострочених і проблемних кредитів фізичних осіб	

Рисунок 2 Тенденції розвитку споживчого кредитування в Україні

Рисунок 3 Соціально-економічне значення споживчого кредиту.

ДОДАТОК Б

ПІДСУМКОВИЙ ЗВІТ

**ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ
КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ**

ПРОЕКТ USAID
«ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ»

IV. КРЕДИТИ МАЛОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ БІЗНЕСУ

Високий рівень боргового навантаження є одним з чинників, які перешкоджають розширенню корпоративного кредитування в Україні. При цьому клієнтів сегменту малого та середнього бізнесу банки оцінюють як суттєво менш закредитованих порівняно з великими підприємствами. Такі оцінки підтверджують і регулярні опитування НБУ про умови банківського кредитування.

З одного боку, відносно низьке боргове навантаження у сегменті МСБ свідчить про істотний потенціал розширення кредитування у ньому. З іншого боку, менша закредитованість МСБ є індикатором більш ускладненого доступу таких клієнтів до банківських кредитів.

Причини гіршого доступу МСБ до фінансування, порівняно з великими підприємствами, криються у певних особливостях цього сегменту та розповсюджених у ньому бізнес-практиках.

Вартість кредитів

Масштаби залучення бізнесом кредитів визначаються його потребами у фінансуванні та можливостями щодо повернення кредитів з процентами. Відповідно, розміри індивідуальних кредитів у сегменті МСБ значно менші порівняно з кредитами великим підприємствам. Витрати банку на прийняття кредитного рішення та адміністрування одного великого кредиту значно менші порівняно з прийняттям пакету кредитних рішень та адмініструванням аналогічного за розміром портфеля кредитів МСБ на всіх етапах життєвого циклу таких кредитів.

Отже, вищі питомі витрати банку зумовлюють вищу ціну кредиту (процентну ставку) для клієнтів сегменту МСБ порівняно з великими підприємствами. Це висуває також вищі вимоги до їх кредитоспроможності.

Оцінка кредитоспроможності позичальника та якості кредиту

При оцінці кредитоспроможності потенційних позичальників та здійсненні регулярного моніторингу якості вже виданих кредитів Банки зобов'язані спиратись на їх офіційну звітність та офіційні документи.

Разом з тим, в Україні значна кількість представників малого бізнесу схильна до ведення справ "у тіні", наслідком чого є невідповідність їх звітності та документів реальному стану речей. Це перешкоджає прийняттю адекватних кредитних рішень по відношенню таких клієнтів, навіть якщо банк здатний оцінювати ризики за непрямими ознаками.

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ КРЕДИТИ МАЛОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ БІЗНЕСУ

Невисока в середньому якість звітності МСБ також частково є наслідком недосконалості менеджменту, у тому числі фінансового, та культури ведення бізнесу у багатьох суб'єктах малого та середнього підприємництва.

Крім того, банки не мають доступу до офіційних джерел отримання та верифікації фінансової звітності клієнтів, і це:

- збільшує ризики прийняття хибних кредитних рішень;
- збільшує витрати на моніторингу якості кредитів та забезпечення фінансового моніторингу щодо клієнтів (індивідуальна робота з кожним клієнтом замість автоматичного оновлення даних за портфелем кредитів; формування додаткових резервів під кредити, адже

частина позичальників не надає звітність вчасно і банк зобов'язаний автоматично понижувати оцінку якості таких кредитів).

Забезпечення виконання зобов'язань за кредитом (застанова).

Часто невеликі підприємства не мають достатньо ліквідного майна для надання банку у забезпечення виконання своїх зобов'язань за кредитом. Негативний вплив цього чинника посилюється тим, що через неякісну звітність банки завищують оцінку кредитних ризиків, тобто зростають і вимоги до забезпечення для їх покриття.

Також розвиток кредитування МСБ стримують неспецифічні чинники, які негативно впливають на динаміку корпоративного кредитування в цілому, наведені нижче.

- Боржники банків мають можливість з'ясувати судові / позасудові процедури, ініційовані кредиторами для повернення заборгованості, зловживання процесуальними правами ("процесуальних диверсій") та оскарження умов договорів та дій банку.
- Недостатньо ефективного виконання судових рішень про стягнення залишку заборгованості за кредитом (при недостатності вартості предмета застави) та, відповідно, постанов державного/приватного виконавця про накладення арешту на грошові кошти, що знаходяться на рахунках боржника в банках чи інших фінансових установах.
- Надто жорсткі вимоги до оцінки кредитного ризику за інвестиційними кредитами.
- Податкові наслідки відступлення прав вимоги за кредитним договором на користь осіб, які не є фінансовими установами. Практика податкових перевірок свідчить про те, що органи Державної податкової служби вважають операції з відступлення прав вимоги на користь зазначених вище осіб такими, що суперечать законодавству. На цій підставі контролюючі органи зменшують витрати банків за такими операціями та донараховують їм значні суми грошових зобов'язань.
- Значні строки та втрати при стягненні боргів та реалізації заставленого майна.
- Брак довгострокових ресурсів, що стримує довгострокове кредитування та проектне фінансування.

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ КРЕДИТИ МАЛОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ БІЗНЕСУ

- Неузгодженість законодавчих норм щодо скасування реєстраційних дій (цей ризик також зазначений у розділі щодо іпотечного кредитування). Ст. 37 Закону України «Про іпотеку» передбачає, що рішення про реєстрацію права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, що є предметом іпотеки, може бути оскаржено іпотекодавцем у суді. Тобто, скасування реєстраційних дій, що здійсненні згідно цієї статті, відбувається лише в судовому порядку. Одночасно, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» передбачає скасування реєстраційних дій Міністерством юстиції України (ст. 37).
- Руйнування поширеного у корпоративному кредитуванні механізму іпотеки наступної черги (при збільшенні суми кредиту під ту саму заставу, перекредитуванні тощо). Нещодавно банки почали стикатись із відмовами нотаріусів посвідчувати договори іпотеки наступної черги та здійснювати державну реєстрацію такої іпотеки, як це передбачено Законом України "Про іпотеку". Нотаріуси мотивують таку відмову колізійними положеннями Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" після внесення до нього змін Законом № 340-IX від 05.12.2019. Відповідно до цих змін, іпотека перестала бути іншим речовим правом, та стала "обтяженням", а п. 6 ч.1 ст. 24 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" визначає наявність зареєстрованих обтяжень речових прав на нерухоме майно підставою для відмови в державній реєстрації прав.
- Заборона підвищення процентної ставки за кредитним договором (на період пандемії COVID-19, Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)" № 540-IX від 30.03.2020). У випадку підвищення процентних ставок на ринку клієнти втрачають можливість отримувати нові транші кредитних коштів за чинними кредитними договорами, навіть у випадку згоди із новими умовами.

Доцільно переглянути норми законодавства, що забороняють зміну процентної ставки у період дії карантину Covid-19, та зняти обмеження щодо договорів та зобов'язань, що були укладені/ прийняті на себе позичальниками після введення карантину. Зокрема, щодо зміни розміру процентної ставки для випадків, коли зміна відбувається шляхом укладення додаткової угоди до кредитного договору, або коли договором передбачена змінювана процентна ставка. В обох випадках позичальник шляхом підписання договору підтверджує свою згоду з викладеними в ньому умовами, прийнятність для нього визначеного у договорі розміру процентної ставки і можливості її зміни з періодичністю, визначеною договором. Крім того, положення ЦКУ захищають інтереси позичальника при змінюваній процентній ставці, адже в договорі визначається її максимальний розмір.

Одним із способів пом'якшення негативного впливу наведених негативних для кредитування МСБ чинників є запровадження програм державної підтримки. Фактично, такі програми покликані виконувати 2 функції:

- 1) полегшувати для підприємців доступ до кредитів;
- 2) за рахунок привабливих умов кредитування спонукати підприємців до поглиблення співпраці з банками та відмови від тіньових практик ведення бізнесу.

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ КРЕДИТИ МАЛОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ БІЗНЕСУ

Зокрема, цього року було запроваджено програму "Доступні кредити 5-7-9%". Її характерні риси:

- поєднання механізму здешевлення кредитів (компенсація частини витрат на сплату процентів) та механізму часткових портфельних гарантій Фонду розвитку підприємництва (компенсація частини кредитного ризику для банків);
- надання підтримки зумовлене виконанням формальних критеріїв і не залежить від рішень чиновників.

Спочатку ця програма була розрахована виключно на інвестиційні кредити, у тому числі на розвиток цілком нових бізнесів (стартапів). Але пандемія коронавірусу і запровадження карантинних заходів одразу після старту програми змусили Кабінет Міністрів України двічі вносити істотні зміни в її умови.

На сьогодні в рамках програми доступні також антикризові кредити (на поповнення обігових коштів) та кредити на рефінансування раніше отриманих бізнесом кредитів. Більш детально основні умови програми "Доступні кредити 5-7-9%" та їх трансформація викладені у таблиці.

КРЕДИТИ МАЛОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ БІЗНЕСУ

Початкові умови (Постанова КМУ № 28 від 24.01.2020)

Чинні умови (з урахуванням змін відповідно до Постанов КМУ № 283 від 15.04.2020, № 319 від 29.04.2020, № 535 від 17.06.2020 р. та № 964 від 09.10.2020 р.

Учасники програми (критерії допуску): діючі та новостворені суб'єкти мікро- та малого підприємництва (СММП)

- штат ≤ 50 працівників
- річний дохід ≤ 50 млн грн
- прибуткова діяльність за останній рік (для діючих СММП)

- критерій виключено
- річний дохід ≤ 10 млн євро
- критерій виключено
- збереження ≥ 60% фонду опл.праці та 80% персоналу (для рефінансування)
- відсутність на 01.03.2020 проблемної заборгованості за кредитами (для рефінансування)

Мета держпідтримки

- розвиток підприємництва (реалізації інвестиційних проектів)

- розвиток підприємництва
- запобігання COVID-19 та подолання наслідків (протягом карантину +90 днів після його закінчення)
- рефінансування діючих кредитів (протягом карантину +90 днів після його закінчення)

Розмір допомоги

- ≤ 200 тис. євро за 3 роки

- ≤ 200 тис. євро за 3 роки

Цілі кредитів

- придбання/модернізація основних засобів (крім нерухомості та невиробничих транспортних засобів)
- будівництво/реконструкція/ремонт виробничих приміщень (крім офісних)

- придбання/модернізація основних засобів (крім нерухомості та невиробничих ТЗ)
- придбання нежитлової нерухомості та/або земельних ділянок з метою провадження госп. діяльності (без права передачі в оренду)
- будівництво/реконструкція/ремонт виробничих приміщень (крім офісних)
- придбання об'єктів права інтелектуальної власності, за договорами комерційної концесії (франчайзингу)
- фінансування оборотного капіталу, коли така необхідність є невід'ємною частиною витрат на інвестиційний проект: ≤ 25% вартості проекту
- інвестиційні цілі, пов'язані із виробництвом лікарських засобів, мед. виробів, мед. обладнання
- фінансування оборотного капіталу
- рефінансування кредитів (без обмеження їх мети)